

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему:
«Посилення експортної діяльності національних виробників
продукції АПК в умовах євроінтеграції»

Виконала здобувачка вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-23м-2 (1,4)
ОПП «Міжнародна економіка та
бізнес»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Щербина О.А.
« ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Микола СУХОМЛИН
« ____ » _____ 2024 р.

Рецензент _____
_____

АНОТАЦІЯ

Посилення експортної діяльності національних виробників продукції АПК в умовах євроінтеграції. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка та бізнес» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні аспекти вивчення конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу в умовах міжнародної інтеграції. Розглянуто методологічні підходи до аналізу міжнародної конкурентоспроможності агропромислових підприємств. Проаналізовано інституційні основи розвитку українського аграрного експорту в умовах євроінтеграції та сучасних викликів. Вивчено проблематику та основні тенденції розвитку експорту аграрної продукції з України. Проведено емпіричну оцінку факторів, що впливають на конкурентоспроможність українських підприємств АПК на ринку європейських країн. Досліджено інфраструктурні аспекти підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Розроблено рекомендації щодо перспектив розвитку українського аграрного експорту в умовах функціонування Зони вільної торгівлі. Запропоновано механізми та інструменти для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств на міжнародних ринках.

Ключові слова: міжнародний ринок, агропромисловий комплекс, експорт, конкурентоспроможність, зовнішньоекономічна діяльність, зона вільної торгівлі, експортний потенціал, інституційне забезпечення.

ANNOTATION

Strengthening the Export Activity of National Producers of Agricultural Products in the Conditions of European Integration. - Manuscript.

Qualification work on obtaining a higher education degree "Master" in the educational-professional program "International Economy and Business" in the specialty 292 "International Economic Relations". – 2024.

The theoretical aspects of the study of the competitiveness of agro-industrial complex enterprises in the conditions of international integration are investigated in the qualification work. Methodological approaches to the analysis of international competitiveness of agro-industrial enterprises are considered. The institutional foundations of the development of Ukrainian agricultural exports in the conditions of European integration and modern challenges are analyzed. The problems and main trends in the development of export of agricultural products from Ukraine are studied. An empirical assessment of the factors affecting the competitiveness of Ukrainian agribusiness enterprises on the market of European countries was carried out. The infrastructural aspects of increasing the international competitiveness of the domestic agro-industrial complex have been studied. Recommendations have been developed regarding the prospects for the development of Ukrainian agricultural exports under the conditions of the functioning of the Free Trade Zone. Mechanisms and tools for increasing the competitiveness of domestic agro-industrial enterprises on international markets are proposed.

Key words: international market, agro-industrial complex, export, competitiveness, foreign economic activity, free trade zone, export potential, institutional support.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ.....	10
1.1. Теоретичний аналіз конкурентоспроможності АПК в інтеграційних процесах	10
1.2. Методологія аналізу конкурентоспроможності агропродовольчих підприємств на глобальному ринку	14
1.3. Державні аспекти росту національного експорту аграрної продукції в умовах інтеграції до країн ЄС	19
Висновки до розділу.....	24
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ.....	26
2.1. Властивості напрямків росту динаміки національного експорту агропромислової продукції.....	26
2.2. Оцінка чинників конкурентоспроможності Національного АПК на ринках Європи	32
2.3. Аналіз факторів конкурентоздатності національного АПК	38
Висновки до розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ АПК	44
3.1. Розвиток експорту продукції АПК України в умовах ВЗВТ.....	44
3.2. 3.2. Засоби підсилення конкурентоспроможності підприємств АПК України на міжнародних ринках	50
Висновки до розділу.....	53
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Актуальність теми. Агропромисловий комплекс (АПК) України є одним з ключових елементів економічної системи багатьох країн з розвинутою ринковою економікою. Останніми роками Україна зміцнила свої позиції як світовий лідер у виробництві та експорті сільськогосподарської продукції. Сьогодні АПК є однією з найважливіших галузей української економіки, адже саме тут формується основна частина агропродовольчих ресурсів і близько 3-4% роздрібних продажів. Крім того, сільськогосподарські підприємства суттєво впливають на розвиток промисловості та економіки загалом. Одним із головних досягнень останніх років стало зміцнення позицій українських компаній на європейському продовольчому ринку. Разом із зерном українського виробництва на ринки ЄС почали виходити інші продукти харчування. Після приєднання України до Всеосяжної зони вільної торгівлі з ЄС європейські країни виявляють усе більший інтерес до української аграрної продукції, хоча ця сфера регулюється жорсткими стандартами та правилами.

Питання європейської економічної інтеграції тісно пов'язане з міжнародною торгівлею, яка є важливою складовою глобалізації. Вона впливає на товарну та географічну структуру імпорту та експорту. Відкриття ринку призвело до нових вимог до якості аграрної продукції, що створює умови для зростання економіки через розвиток експортного потенціалу. Це вимагає підвищення кваліфікації працівників та поліпшення маркетингової стратегії. Після завершення війни Україні знадобиться щонайменше 2-3 роки для повноцінного виходу на європейський ринок з усіма видами сільськогосподарської продукції. Для цього необхідно прийняти відповідні законодавчі акти та вдосконалити бізнес-практики в АПК.

Це визначає актуальність дослідження. Різні аспекти підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у рамках європейської інтеграції були висвітлені в роботах українських науковців, таких як В. І. Богачев, В. К. Збарський, П. М. Макаренко та інших. Вплив європейської інтеграції на конкурентоспроможність підприємств також вивчали закордонні

дослідники, серед яких Д. Ментл, Л. А. Майлз, Ф. Котлер. Однак, динамічні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі, зокрема через повномасштабне вторгнення в Україну, потребують постійного аналізу. Недостатньо досліджено вплив європейської інтеграції на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств у межах Зони вільної торгівлі з ЄС, що підкреслює важливість розробки методичних підходів для подальших досліджень у цій сфері.

Мета та завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є проведення теоретико-методологічного обґрунтування та розробка практичних механізмів і інструментів для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на європейському ринку агропромислової продукції.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- узагальнити теоретичні основи конкурентоспроможності аграрних підприємств в умовах міжнародної інтеграції;
- дослідити вимоги Євросоюзу щодо функціонування ринків аграрної продукції;
- систематизувати інституційні основи розвитку українського аграрного експорту в умовах євроінтеграції;
- проаналізувати тенденції, особливості та проблеми розвитку українського експорту продукції АПК до країн ЄС;
- провести емпіричну оцінку факторів, що впливають на конкурентоспроможність українських підприємств АПК на європейському ринку;
- дослідити інфраструктурні фактори, які сприяють підвищенню міжнародної конкурентоспроможності АПК України;
- визначити стратегічні пріоритети розвитку експорту української аграрної продукції в умовах Всеосяжної зони вільної торгівлі (ВЗВТ) з ЄС;
- обґрунтувати пропозиції щодо розвитку та вдосконалення інституційного забезпечення експорту продукції АПК до Євросоюзу.

Об'єкт дослідження – є процеси підвищення конкурентоспроможності українських агропромислових підприємств у контексті функціонування Зони вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом.

Предмет дослідження – є теоретико-методологічні та прикладні засади, механізми й інструменти розвитку конкурентоспроможного агропромислового комплексу (АПК) в умовах євроінтеграції України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічними основами кваліфікаційної роботи є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, що базуються на сучасних прикладних принципах управлінської, економічної та споріднених наук. У процесі проведення дослідження було застосовано такі методи:

- наукової індукції та дедукції – для аналізу сутнісних характеристик і визначення економічної природи категорії «конкурентоспроможність» у контексті євроінтеграції;
- історичний і логічний методи – для дослідження еволюції понять конкурентоспроможності, конкурентних переваг та їх складових, а також розвитку господарської діяльності підприємств АПК;
- абстрактно-логічний метод – для теоретичних узагальнень і формулювання висновків;
- методи порівняння та синтезу – для аналізу особливостей розвитку підприємств АПК в умовах євроінтеграції;
- кореляційно-регресійний аналіз – для визначення та оцінки можливостей підвищення конкурентоспроможності;
- багатовимірні методи економіко-математичного моделювання – для моделювання впливу євроінтеграції на вітчизняний АПК.

Теоретичною основою дослідження є праці провідних зарубіжних і вітчизняних науковців з питань підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору в умовах інтеграції.

Інформаційною базою дослідження є нормативні документи виконавчої і законодавчої влади; статистичні показники Державної служби

статистики України; дослідницькі роботи провідних зарубіжних та українських науковців; інформація про діяльність аграрних підприємств України і європейських країн; періодичні видання та наукові аналітичні звіти міжнародних, зокрема європейських інституцій.

Практичне значення отриманих результатів. Розроблені в кваліфікаційній роботі підходи, інструменти та отримані результати формують концептуальні основи для підвищення конкурентоспроможності українських підприємств агропромислового комплексу в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Теоретичні та методологічні положення дослідження логічно доведені до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути впроваджені в діяльність аграрних підприємств, сприяючи їх адаптації до умов європейського ринку.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 108 найменувань. Кваліфікаційна робота містить 9 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПРОДУКЦІЇ АПК В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

1.1. Теоретичний аналіз конкурентоспроможності АПК в інтеграційних процесах

Аграрний сектор України є одним з ключових елементів економіки, який значно впливає на формування бюджету країни. Він має значні резерви для посилення експортного потенціалу, придбання засобів виробництва та розвитку галузей, що використовують сільськогосподарську продукцію як сировину, а також для підтримки приватних фермерських ініціатив у сфері сільського господарства та підприємництва. Важливість розвитку агропромислового комплексу (АПК) обумовлена незамінною роллю сільськогосподарської продукції в житті людей та суспільства.

Основним напрямом національної аграрної політики є перетворення АПК на конкурентоспроможний і ефективний сектор економіки, здатний конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Це відбувається з урахуванням пріоритетів держави та необхідності поглиблення інтеграції України до Європейського Союзу. Питання підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора є пріоритетним в багатьох стратегічних програмах розвитку економіки. Зокрема, в "Посланні Президента до Верховної Ради України у 2022 році"[3] було зазначено про необхідність зміцнення позицій українського сільського господарства на європейському ринку та посилення продовольчої безпеки країни. Це стало особливо важливим у світлі російської агресії, що призвело до блокування портів та ускладнення експорту основних сільськогосподарських продуктів України.

Проблеми посилення конкурентоспроможності АПК України в контексті поглиблення євроінтеграції досліджували такі українські вчені, як В.Г. Андрійчук [5], О.В. Березін [13], В.М. Геєць [53], А.С. Даниленко [23], М.І. Долішній [67], Ю.С. Коваленко [70], І. І. Лукінов [69], Т.О. Осташко

[57], Б. Й. Пасхавер [60], П.Т. Саблук [71], В.О. Точилін [83], В. М. Трегобчук [84], О.Г. Шпикуляк [93], О.М. Шпичак [95] та інші.

З огляду на пріоритети європейської інтеграції України, слід підкреслити, що конкурентоспроможний агропромисловий комплекс, який забезпечує економічну безпеку держави та використовує транскордонний потенціал, є основою для сталого соціального розвитку та підвищення статусу країни на міжнародній арені. Як зазначає І. О. Точилін [83, с. 124], у контексті лібералізації зовнішньоекономічної діяльності в аграрній сфері конкурентоспроможність агропромислового комплексу набуває глобального значення. Лише висококонкурентний сектор здатний виробляти продукцію, яка відповідає європейським стандартам і може успішно конкурувати на внутрішньому та європейському ринках, використовуючи всі переваги міжнародної співпраці в аграрній сфері.

Конкурентоспроможність агропромислового комплексу — це показник здатності виробляти та продавати високоякісну продукцію, що відповідає вимогам ринку, та є відображенням ефективного використання ресурсного потенціалу, інновацій і належного управління. Оцінка конкурентоспроможності проводиться на різних рівнях — від регіонального до світового.

М. Портер [62; 63], засновник концепції конкурентоспроможності, визначає конкуренцію як ключовий двигун розвитку ринку, що функціонує за законами попиту і пропозиції. Конкуренція не лише забезпечує ринок необхідними товарами, а й стимулює економічний розвиток та інновації, виступаючи важливим інструментом регулювання ринкових процесів.

Р. Т. Саблук [69, с. 44] визначає конкурентоспроможність агропромислового комплексу як результат діяльності промислових організацій, оцінюваний через низку показників на внутрішньому та зовнішньому ринках. Конкурентоспроможність підприємства — це комплексна характеристика, що відображає його переваги у порівнянні з конкурентами. Аналогічно, конкурентоспроможність продукції виражається

в порівнянні її якостей із продуктами конкурентів і визначає її відповідність вимогам ринку.

Т. О. Осташко [57, с. 22] пропонує два основні підходи до оцінки конкурентоспроможності агропромислового комплексу: функціональний та структурний. Перший акцентує на ефективності фінансового управління, другий - на рівні монополізації ринку та доступі до зовнішніх ринків.

Г. А. Антонюк [6, с. 8] визначає три основні фактори конкурентоспроможності АПК: макроекономічний, мезорівень (впливає на продуктивність сектору) і мікрорівень (формується учасниками ринку).

В. І. Артюшин [10, с. 180] звертає увагу на загрози для конкурентоспроможності АПК у контексті поглиблення співпраці з ЄС. Одним із перспективних інструментів підвищення конкурентоспроможності є аграрна інтеграція, зокрема створення кластерів і мереж між виробниками, науковими установами та іншими учасниками ринку, що сприяє розвитку інновацій та підвищенню продуктивності.

Рис. 1.1. Чинник конкурентоспроможності українських підприємств в контексті поглиблення євроінтеграції

За: [6, с. 8]

С. В. Майстро [52, с.163-167] наголошує на важливості врахування інноваційних чинників для підвищення конкурентоспроможності українського аграрного сектора. Чернюк Л. Г. [92] також підкреслює значення цього питання, зазначаючи, що одним із ключових факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності агропромислових комплексів, є конкурентна перевага, зокрема рівень розвитку інноваційних систем. Ці системи є основними рушіями економіки знань, їхні кластери постійно вдосконалюються та комерціалізуються. У такому середовищі ефективне використання людського капіталу набуває особливої важливості, оскільки корпоративний сектор стимулює учасників ринку до активної інноваційної діяльності.

Агропромислові комплекси відіграють важливу роль у забезпеченні сталого економічного зростання, оскільки сприяють трансформації наукових знань у новітні технології. Зусилля державних органів, спрямовані на підтримку соціально-економічного та науково-технічного розвитку, зосереджені на пріоритетних напрямках і сприяють зростанню конкурентоспроможності агропродовольчого сектору на світовому ринку.

В українському агропромисловому секторі, особливо у тваринництві, важливими інноваційними заходами є використання передових технологій для підвищення врожайності та продуктивності, модернізація обладнання для збирання та переробки продукції, впровадження інноваційних логістичних і маркетингових рішень, а також стимулювання розвитку сільськогосподарського виробництва.

Отже, підвищення конкурентоспроможності агропромислових комплексів у контексті європейської інтеграції стає одним із головних завдань соціально-економічної політики держави. Важливими передумовами для цього є стабільна макро- та мікроекономічна ситуація, належне фінансування, ефективна регуляторна політика, розвиток інновацій, освіти та науки. Конкурентоспроможність АПК залежить як від окремих підприємств, так і від організації взаємодії між ними, а тому особлива увага приділяється

розробці нових підходів до формування конкурентних переваг для підприємств та агропромислового комплексу загалом.

1.2.   Методологія   аналізу   конкурентоспроможності агропродовольчих підприємств на глобальному ринку

У сучасних умовах питання аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств набуває особливої ваги. Продукція, виготовлена українськими підприємствами, повинна бути конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, відповідаючи міжнародним стандартам, що сприятиме зміцненню ролі держави у світовій економіці. Через недостатнє використання класичних методів оцінки ефективності виробництва сільськогосподарської продукції все більше застосовуються нові підходи для визначення її конкурентоспроможності. Це дозволяє виявляти проблемні аспекти у виробництві та реалізації, забезпечуючи їх своєчасне усунення, що робить актуальним проведення подібних досліджень.

Конкурентоспроможність можна оцінювати через кількісні та якісні показники. Вона визначається як характеристиками товару, так і вартісними параметрами, що гарантують максимальне задоволення потреб споживача та отримання ним найбільшої користі [17]. Основними показниками конкурентоспроможності є технічні, економічні та організаційні. Технічні показники визначаються відповідністю продукції встановленим нормам і стандартам. Економічні показники стосуються витрат споживача на придбання товару та інвестицій у його розвиток. Організаційні чинники забезпечують ефективність компанії в процесі продажу та обслуговування продукту.

До того ж виділяють дві групи показників конкуренції: зовнішні індикатори (економічні тенденції, коливання ринку, загрози конкурентів тощо) та показники якості (ергономіка, патентне право, екологічна безпека). Як уже зазначалося, якість продукції є важливим фактором її

конкурентоспроможності. У сільському господарстві це особливо важливо, адже якість виробленої продукції безпосередньо впливає на її конкурентні переваги [9, с. 373].

З метою забезпечення високої якості продукції необхідний контроль на всіх етапах виробництва - від початкового до моменту доставки кінцевому споживачу. Це вимагає впровадження нормативних документів на національному та міжнародному рівнях (стандарти, сертифікати, специфікації тощо).

Оцінка конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу здійснюється за такими етапами (рис. 1.1):

- аналіз ринку з відбором найбільш конкурентоспроможних зразків для порівняння;
- визначення параметрів для порівняння продуктів;
- розрахунок інтегральних показників конкурентоспроможності товарів.

Крім того, конкурентоспроможність товарів слід оцінювати з позиції рівня вигідності для споживача та ефективності для виробника. Аналіз поведінки споживачів свідчать, що вони купуватимуть саме той товар, у якого відношення ефекту корисності (P) до витрат на його закупівлю і використання (C) є найвищими порівняно з іншими продуктами-аналогами.

$$K = \frac{P}{C} \rightarrow \max \quad (1.1)$$

Ця методика оцінювання конкурентоспроможності для продукції АПК має певні недоліки. Не для всієї продукції АПК можна встановити корисний ефект. Тим більше неможливо повністю врахувати витрати на експлуатацію продукції даного виду.

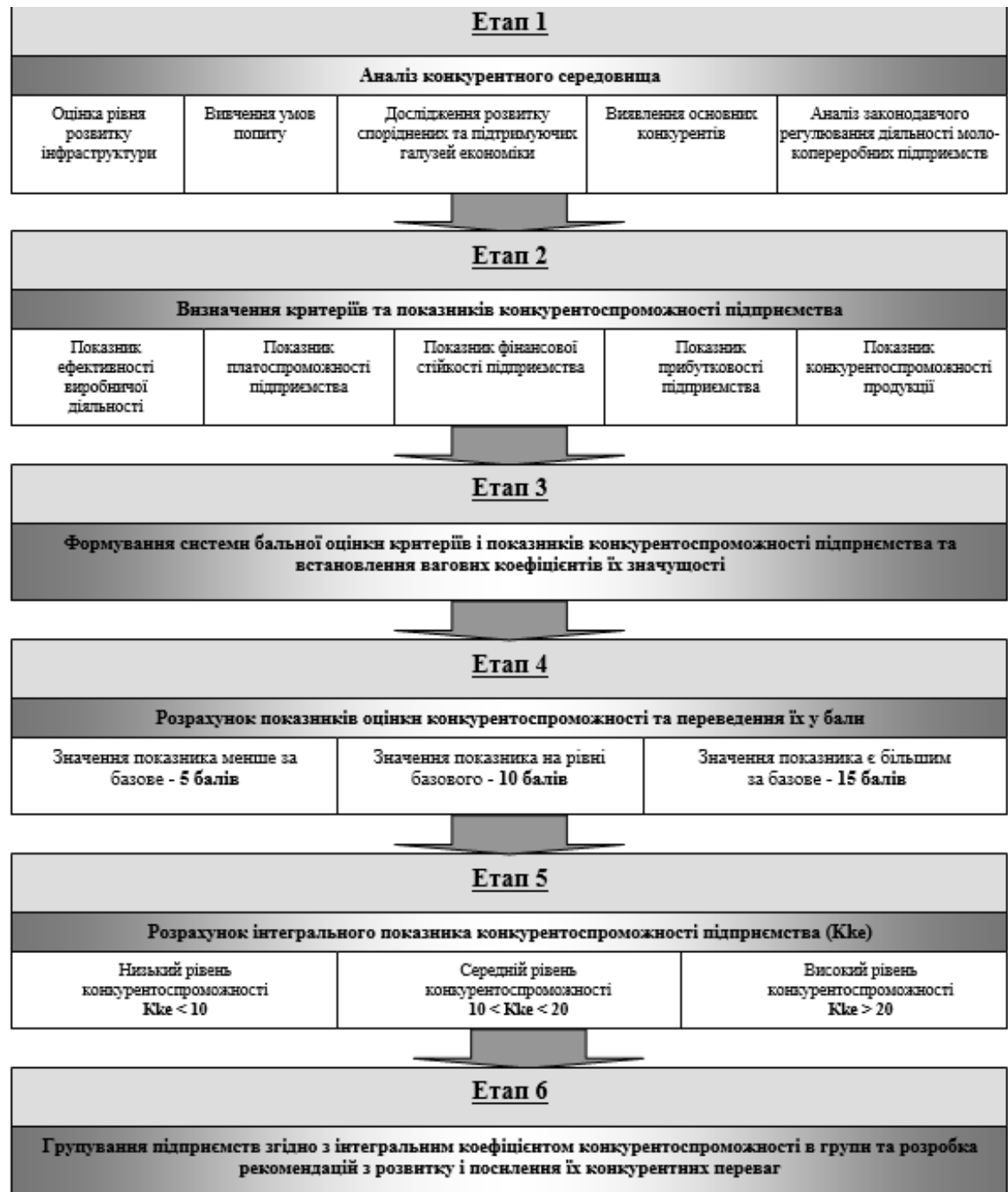

Рис. 1.1. Послідовність оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства АПК

Складено за: [22]

Інші дослідники, враховуючи потреби споживачів, пропонують методики оцінювання конкурентоспроможності товарів за допомогою групового параметричного індексу [68, с. 323]. Для цього потрібно врахувати вплив кількісних та економічних параметрів на рівень

конкурентоспроможності продукції. При цьому враховуються сукупності кожного параметра окремо із урахуванням потужності впливу кожного. Груповий індекс конкурентоспроможності (за кількісними параметрами) визначається за такою формулою:

$$\int n = \sum_{j=1}^n a_j i_j, \quad (1.2)$$

де n - чисельність кількісних параметрів, які аналізуються;

a_j - вагомість j -го параметричного індексу;

i_j - параметричний індекс j -го параметра.

Груповий індекс конкурентоспроможності за економічними параметрами розраховується за такою формулою:

$$\int e = \sum_{j=1}^m a_j j_j, \quad (1.3)$$

де m - число кількісних параметрів, які аналізуються;

j_j - параметричний індекс j -го параметра.

При цьому інтегральний показник конкурентоспроможності розраховується за такою формулою:

$$K = \frac{\int n}{\int e} \quad (1.4)$$

Суть показника конкурентоспроможності полягає в тому, наскільки кількісні характеристики продукту відповідають економічній цінності, вкладеній у його покупку. Цей метод оцінки конкурентоспроможності важливо застосовувати під час виробництва продуктів переробки.

Для визначення конкурентоспроможності продукції на ринку потрібно порівнювати товари один з одним, враховуючи відповідність вимогам ринку та ймовірність їх успішного продажу. Порівняння з нормативними або базовими параметрами є обов'язковою умовою для оцінки рівня якості продукції. Еталонний продукт повинен відповідати всім вимогам споживачів.

У виборі продукту агропромислового комплексу важливо враховувати вплив техніко-економічних параметрів. Технічні параметри визначають корисні властивості продукту, такі як вміст цукру, жиру, мінералів тощо. Економічні параметри стосуються вартості продукту та його використання, включаючи такі показники конкурентоспроможності, як ціна, витрати та рентабельність.

Розрахунок інтегральних показників дозволяє визначити максимальний ефект від використання продукції з урахуванням вкладених коштів. Більшість авторів використовують для цього таку формулу:

$$K = \frac{I_t}{I_e}, \quad (1.5)$$

де: K – інтегральний показник конкурентоспроможності;

I_t – показник конкурентоспроможності з врахуванням технічних параметрів;

I_e – показник конкурентоспроможності за економічними параметрами.

Це інтегральний показник, що синтезує одиничні і відображає рівень конкурентоспроможності за близькими групами параметрів (економічних, техніко-технологічних, екологічних, організаційних та ін.). При зростанні індексу I_t рівень конкурентоспроможності знижується, а при збільшенні показника I_e – знижується.

Отже, визначення значення конкуренції в агропромисловому комплексі (АПК) є ключовим елементом державної політики, що надасть вітчизняним підприємствам можливість успішно брати участь у діяльності міжнародних організацій, таких як СОТ (Світова організація торгівлі) та ВЗВТ (Всеосяжна зона вільної торгівлі). Відтак, оцінка конкурентоспроможності має бути пріоритетною і повинна знаходитись у центрі уваги у звітності та документації агропромислових підприємств.

1.3. Державні аспекти росту національного експорту аграрної продукції в умовах інтеграції до країн ЄС

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, включаючи створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС, є вирішальним чинником для сталого розвитку української сільськогосподарської галузі. Це відкриває нові перспективи для розвитку ринку ЄС вітчизняними підприємствами. Для досягнення цієї мети Україні важливо впровадити ефективні інституційні механізми, які стимулюють зовнішньоекономічну активність аграрних підприємств і підвищують їх конкурентоспроможність на європейському ринку.

Одним із ключових напрямків державної політики повинна стати розробка комплексних заходів для підвищення ефективності інструментів регулювання сільськогосподарської діяльності. Це сприятиме вільному обігу продукції на ринку, згладженню цінових коливань та розвитку агрологістичних систем, що є важливим чинником швидкого економічного зростання. Навіть в умовах зниження прибутковості український сільськогосподарський сектор має значний потенціал для задоволення внутрішнього попиту на продовольство та сприяння сталому розвитку економіки.

Україна традиційно зміцнювала свої позиції на європейському ринку, щорічно збільшуючи експорт сільськогосподарської продукції після приєднання до ЗВТ з ЄС.

Г.О. Антонюк [6, с. 9] обґрунтував необхідність створення інституційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств на п'яти рівнях: мезо-, мікро-, мета- та макро. Така система сприятиме всебічному поглибленню євроінтеграційних процесів у сільськогосподарському секторі України і наведена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Інституційна система підтримки експортної діяльності компаній українського аграрного сектора в контексті міжнародної інтеграції

Складові (інститути)	Сфера впливу
сертифікації, технічне регулювання, безпека і якість продукції	Визначає набір основних вимог, інструментів і заходів в області безпеки і якості харчових продуктів, регулювання діяльності операторів агропродовольчого ринку, засобів контролю імпорту, наглядових заходів, експорту та реекспорту.;
ринку та ринкового ціноутворення	охоплює процес формування цін на агропродукцію та продовольство на внутрішньому та зовнішніх ринках на основі взаємодії пропозиції і попиту;
інфраструктури аграрного та продовольчого ринку	дозволяє підтримувати і створювати функціонування систем ринкової інфраструктури й логістики, механізм регулювання діяльності ринкових посередників;
заходів підтримки виробників та аграрної державної політики	створення та реалізація ефективної системи механізмів, заходів, інструментів державної підтримки товарних виробників шляхом тарифного і митного регулювання, фінансування, цінового регулювання; розвитку галузей АПК
інформаційного забезпечення експорту	питання експортної діяльності, зовнішньої торгівлі, між ними складається з потоку інформації, введення на зовнішні ринки стратегію, щоб визначити, на зовнішні ринки, стан і загрози і ризики, пов'язані із загрозою розвитку, як правило, з метою оцінки їх бази знань, зовнішній стратегічний напрямок і визначення осіб, відповідальна за їх реалізацію, здійснюють заходи з моніторингу, керують реалізацією стратегій і оцінкою рівня ефективності передових стратегічних підприємств
правового забезпечення експорту	містить правові норми – підзаконні акти та закони, що регулюють процес експорту; методичні підходи щодо оцінювання поточного стану ринків та ризиків експорту; безпечність та якість агропродовольчої продукції; регулювання агропродовольчого ринку та підтримки сільськогосподарського виробництва;
інструментів та методів стратегічного планування	методичні засади практичної реалізації і формування стратегії експортної діяльності, розробка стратегічних методик, методів, карт і оцінювання експортного потенціалу компаній, загроз і ризиків

За [1; 48]

Р. Т. Саблук [1, с. 112] довів, що сучасні методологічні та теоретичні підходи до інституційної підтримки зовнішньоекономічної діяльності базуються на ідеї, що інституційні системи суттєво впливають на сталий соціально-економічний розвиток як держави в цілому, так і окремих її суб'єктів і галузей. Інституційна система, яка діє в цьому контексті, має чітку внутрішню структуру, що включає "норми", "правила гри", "обмеження"

тощо, та складається з окремих підсистем і елементів, що регулюються державою. Вона перебуває у постійному розвитку, де правила постійно змінюються, втрачаючи актуальність або перетворюючись з неформальних у формальні, замінюючись новими нормами.

Існує два типи інституційних реформ для підтримки зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств: примусові, які вимагають змін у чинних інституційних системах або створення нових, та нормативно-правові, що впроваджуються через політичні рішення чи закони, прийняті державними органами.

Сьогодні українські компанії, що займаються імпортом та експортом, мають доступ до інформації про заплановані зміни у торговельних системах інших країн через участь України в системі повідомлень СОТ. Щомісяця публікуються повідомлення про зміни в фітосанітарних та санітарних заходах, технічних стандартах і правилах, що подаються торговими партнерами України, і доступні на офіційному сайті Міністерства економічного розвитку. Також за запитом ця інформація може бути надана через електронну пошту, що дозволяє компаніям швидко реагувати на нововведення в міжнародному регулюванні.

В.М. Андерсон [4, с. 347] відзначає, що процес поглиблення інституціоналізації відносин України з іншими державами та групами держав продовжується через підписання угод про вільну торгівлю. Наразі Україна має такі угоди з країнами ЄАВТ, Чорногорією, ЄС, Канадою тощо (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Інституційне забезпечення угод щодо вільної торгівлі України з
зарубіжними країнами

Угоди про вільну торгівлю України з іншими країнами чи групами країн	Інституційне підгрунття	Ратифікація угоди
Угода про асоціацію між Україною та ЄС Розділ «Про створення зони вільної торгівлі» (набрання чинності 2016 рік)	Рада асоціації, Комітет асоціації, Парламентський комітет асоціації, Платформа громадянського суспільства	Закон України № 1678-VII від 16 квітня 2014 року
Угода про вільну торгівлю із ЄАВТ, Угода про сільське господарство безпосередньо із кожною країною асоціації (набрання чинності 2011 рік)	Спільний комітет Україна ЄАВТ	Закон України від 07.12.2011 р. № 4091-VI
Договір про зону вільної торгівлі з країнами СНД (набрання чинності 2012 рік)	Двостороння Комісія із Республікою Казахстан, Міждержавна координаційна рада із Республікою Беларусь та інші	Закон України від 30.08.2012 р. № 5193- VI
Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою (набрання чинності 2017 рік)	Комітет з питань торгівлі	Закон України від 14.03.2017 р. № 1917-VIII
Угода між Урядом України та Урядом Республіка Грузія (набрання чинності 1995 рік)	Спільна українсько-грузинська комісія	Закон України № 168/96-ВР від 05.05.1996 року.
Угода про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Чорногорії (набрання чинності 2013 рік)	Комітет з питань вільної торгівлі	Закон України № 5445 від 16.10.2012 року
Угода про вільну торгівлю між Республікою Македонія та Україною (набрання чинності 2001 рік)	Спільний Комітет	Закон України № 2599-III від 05.07.2001 р.

За: побудовано автором

А.А. Мазаракі [37, с. 197] стверджує, що вітчизняні експортери сільськогосподарської продукції отримують взаємний доступ до внутрішніх ринків країн, з якими підписані угоди про створення зон вільної торгівлі. Це включає скасування тарифів, податків та кількісних обмежень на переміщення товарів між країнами, які підписали такі угоди. Однак для продуктів харчування та сільськогосподарської продукції встановлюються особливі умови торгівлі, які враховуються в кожному конкретному договорі.

Україна, наприклад, має угоду про вільну торгівлю з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) — Ліхтенштейном, Швейцарією, Ісландією та Норвегією. У межах цієї угоди функціонує спільний комітет Україна-ЄАВТ, який контролює реалізацію договору та сприяє усуненню бар'єрів у торгівлі. Крім того, існують окремі домовленості щодо сільськогосподарської продукції.

У рамках угоди з ЄАВТ було передбачено поступове зниження тарифів на імпорт певних агропродовольчих товарів. Наприклад, для продуктів переробки зерна, таких як борошно та продукти тваринництва, тарифна ставка знижувалась на 7 процентних пунктів щороку, що привело до повного скасування тарифів у 2019 році. Для інших продуктів, таких як овочі, крупи та фрукти, ставки знижувались до 17 процентних пунктів залежно від виду продукції.

Крім того, було повністю скасовано ввізні мита на низку продукції, включно з такими товарами, як часник, цибуля-шалот, мед, огірки, брюссельська капуста, горох, ріпак, насіння соняшнику та соєва олія. Водночас на інші продукти встановлено тарифні квоти, що залежать від обсягів торгівлі за останні п'ять років.

У торгівлі з країнами ЄС лібералізація відбувалася через скасування 83,1% тарифних ліній для імпорту європейських товарів і 35,2% для експорту української продукції до ЄС. Для сільськогосподарської продукції передбачено перехідний період від 1 до 7 років із поступовим введенням безмитних тарифів, що дозволяє вітчизняним виробникам адаптуватися до високого рівня конкуренції в Європі (рис. 1.2.)

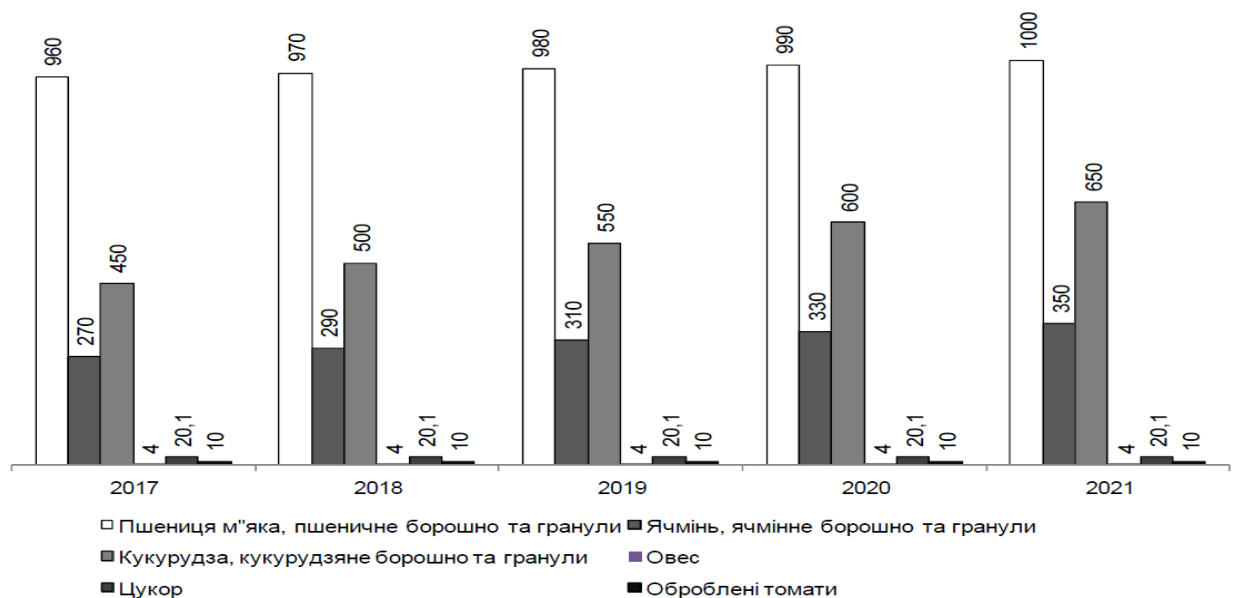

Рис. 1.2. Виділені тарифні квоти для України на продукцію рослинництва і продукти її переробки з боку ЄС у 2017-2021 рр., тис. т
Складено автором за [41]

Перелік продуктів охоплює 36 позицій, зокрема свинину, яловичину, баранину, птицю, вершки, молоко, йогурт, масло, мед, крупи та їх похідні, яйця, цукор і інші харчові товари. Деякі види сільськогосподарської продукції отримують додаткові квоти, які набирають чинності після жовтня, особливо на пшеницю, кукурудзу, мед, ячмінну стружку, ячмінне борошно та виноградний сік, коли основні квоти тарифу вичерпуються. Процес адміністрування або розподілу квот між експортерами цієї сільськогосподарської продукції регулюється за допомогою декомунізації через запит на розподіл квот.

Таким чином, в Україні створено систему адміністративних органів для підтримки зовнішньої торгівлі сільськогосподарських підприємств. Вона включає Раду з міжнародної торгівлі, яка координує діяльність департаментів і міністерств, місцевих органів влади, виробників сільськогосподарської продукції та посередників у міжнародній торгівлі. Рада сприяє збільшенню експорту, полегшує процедури митного оформлення та поліпшує транскордонні операції. Інституційна підтримка експорту в рамках євроінтеграції, розробка правової бази для просування вітчизняних товарів на світові ринки, а також впровадження рекомендацій щодо процедур і методів розвитку експорту — все це є важливими кроками для захисту інтересів національних експортерів і зміцнення сільського господарства з високою доданою вартістю, зокрема в контексті Митного союзу ЄС.

Висновки до розділу

1. Під впливом ключових факторів, що визначають розвиток агропродовольчого ринку з позиції попиту і пропозиції, а також специфіки його структури, аналіз конкурентоспроможності агропромислового комплексу має базуватися на різних методологічних підходах. Серед них — економічні, соціальні, маркетингові, глобалізаційні, екологічні, бюджетні та балансові аспекти. Це дозволяє визначити пріоритетні напрямки розвитку й ключові знання в підсекторах сільського господарства, спрямовані на

підвищення конкурентоспроможності та ефективності АПК як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

2. У процесі формування та реалізації зони вільної торгівлі (ЗВТ) спільна сільськогосподарська політика пройшла кілька етапів реформування, прийнявши формат, найбільш відповідний сучасним економічним умовам. Адаптація національного сільськогосподарського сектору до вимог Спільної аграрної політики (САП) ЄС є тривалим процесом, що супроводжується певними втратами і скороченням у деяких підсекторах. Тому важливо розробити програму адаптації агросектору України до стандартів ЄС і посилити роль держави в забезпеченні її реалізації, а також у підтримці розвитку сільських територій.

3. У процесі еволюції економічної відкритості аграрного сектору України були створені сприятливі умови для зменшення торговельних обмежень і бар'єрів на європейському ринку. Це стало можливим завдяки інтеграції України до європейських інституцій, підписанню угод для зміцнення міжнародної торгівлі та створенню зони вільної торгівлі з ЄС. Водночас сформовано інституційну базу для захисту комерційних інтересів українських експортерів. Як результат, угоди надають їм переваги у вигляді скасування імпорتنих мит і встановлення тарифних квот на експорт аграрної продукції.

РОЗДІЛ 2 РОЗВИТОК ЕКСПОРТУ АГРОПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РИНКУ

2.1. Властивості напрямків росту динаміки національного експорту агропромислової продукції

Україна має виняткові умови для сільськогосподарського виробництва та найвищий індекс земельної безпеки серед європейських країн (понад один гектар орної землі на одну особу) [59]. Проте, порівняно з розвиненими європейськими країнами, Україна суттєво відстає у забезпеченні власного населення продовольством. Аналіз аграрного сектора України дозволяє краще зрозуміти ситуацію у сфері зовнішньоекономічної діяльності цієї галузі.

Продукція агропромислового комплексу традиційно займає значну частку українського експорту. Після здобуття незалежності, за винятком початку 1990-х років, Україна стабільно залишалася чистим експортером агропродовольчих товарів. Протягом цього часу відбулися значні зміни в торговельних відносинах:

Торгові відносини з Російською Федерацією фактично припинилися через повномасштабну війну.

Постачання сільськогосподарської продукції до країн ЄС значно зросли, що пов'язано з необхідністю географічної переорієнтації експорту та перевагами участі в зоні вільної торгівлі (ЗВТ).

Торговельна політика зазнала змін через введення тарифних і нетарифних обмежень на імпорт з метою підтримки національних сільськогосподарських виробників.

Вплив змін у сільськогосподарському виробництві та національній макроекономічній політиці, зокрема через політику обмінного курсу.

Погіршення експортно-логістичних можливостей через війну з Росією.

Протягом усього періоду незалежності, особливо з середини 1990-х років, український агропромисловий експорт демонстрував стабільне зростання, що дозволило країні закріпитися як один із ключових глобальних

експортерів сільськогосподарської продукції, насамперед зернових, кукурудзи, соняшnikової олії та олійних культур. Водночас, у останні роки Україна має великий потенціал для власного виробництва, що сприяє зменшенню імпорту важливої сільськогосподарської продукції.

Тенденції експорту української агропромислової продукції в 2001-2022 роках представлені на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка вітчизняного експорту продукції АПК у 2001-2022 рр.

За: [78]

Зростання обсягів внутрішнього агроекспорту стало можливим насамперед через підвищення світового попиту на продовольство та відновлення глобальної економічної активності на тлі внутрішньої економічної кризи. Водночас, суттєве скорочення внутрішнього виробництва і споживання продуктів харчування знизило вплив світового попиту на внутрішній ринок. Починаючи з 2000 року, в умовах економічного підйому, зростання сільськогосподарського експорту було зумовлене збільшенням внутрішнього виробництва, розвитком галузевої інтеграції, глобалізаційними процесами, лібералізацією режиму зовнішньої торгівлі та вступом України до Світової організації торгівлі (СОТ) [59; 78; 79].

Аграрний експорт відігравав важливу роль у покращенні платіжного балансу України. Протягом 1995-2014 років частка продукції агропромислового комплексу в загальному експорті становила в середньому 13,5%. Наприклад, у 2011 році цей показник досяг 24,0%, у 2012 році — 20,8%, у 2013 році — 26,0%, а в 2014 році — 26,8%. У 2020 році частка аграрної продукції в загальному експорті України зросла до 45,1%, а у 2021 році — до 40,7%. Тенденції цього зростання представлені [78] на рис. 2.1.

Таблиця 2.1

Товарна структура вітчизняної зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією у 2022 р.

Назва товарів	код УКТ ЗЕД	Експорт			Імпорт		
		млн дол. США	у % до 2021	у % до загального обсягу	млн.дол. США	у % до 2021	у % до заг. обсягу
Усього		44135592,5	64,80	100,00	55295748,4	100,00	100,00
у тому числі							
Живі тварини; продукти тваринного походження	I	1471818,7	109,40	3,30	1175217,1	73,70	2,10
Продукти рослинного походження	II	13472682,9	86,70	30,50	1926951,0	90,40	3,50
у тому числі							
зернові культури	10	9108153,4	73,80	20,60	153676,7	92,50	0,10
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	5948570,7	84,50	13,50	293884,8	66,20	0,50
Готові харчові продукти	IV	2496887,0	65,90	5,70	2645077,4	73,90	4,80

За: [78]

Розглядаючи зовнішньоторгівельні відносини України та Євросоюзу слід зазначити, що сьогодні найбільші статті вітчизняного експорту до Євросоюзу – це чорні метали, зерно та олія, залізні руди, на які припадає приблизно половина продажів у цьому векторі (рис. 2.2).

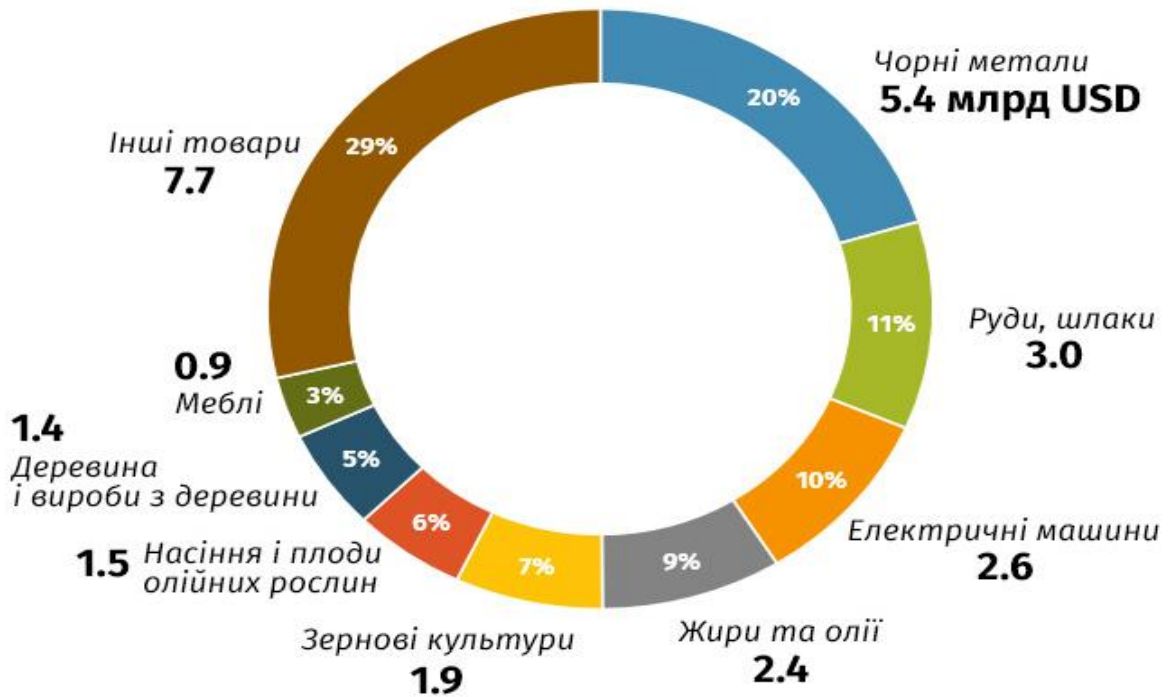

Рис. 2.2. Товарна структура вітчизняного експорту до Євросоюзу у 2021 р.

За: [78; 79]

У 2021 році експорт української агропродовольчої продукції до країн ЄС зріс на 33% порівняно з 2020 роком, досягнувши 8,30 млрд доларів США. Це зростання пояснюється як підвищенням цін на більшість товарних груп на світових ринках, так і збільшенням обсягів поставок (табл. 2.2).

Структура експорту агропромислової продукції України до ЄС загалом повторює загальну структуру експорту до інших країн. Основними товарними групами, що складають понад 80% від загальних поставок, є олії, жири, зернові, олійні культури та продукти переробки. У 2021 році ці групи продемонстрували зростання у грошовому вимірі, що суттєво вплинуло на збільшення загального агроекспорту до ЄС. Євросоюз вже кілька років є основним ринком збуту для низки українських агропродовольчих товарів. У 2021 році найбільші експортні обсяги до ЄС показали такі продукти:

Риба і рибопродукти — 36 млн дол. США (62% від загального експорту цієї категорії),

Яєчні продукти — 7 млн дол. США (58%),
Мед — 128 млн дол. США (89%),
Живі рослини і саджанці — 5 млн дол. США (63%),
Плоди і ягоди — 315 млн дол. США (86%),
Ріпак — 1,3 млрд дол. США (77%),
Соєва олія — 227 млн дол. США (77%),
Ріпакова олія — 174 млн дол. США (78%),
Кондитерські вироби з цукру — 106 млн дол. США (52%),
Вироби з тіста — 55 млн дол. США (76%),
Консервовані томати — 42 млн дол. США (78%),
Екстракти і концентрати з чаю та кави — 27 млн дол. США (66%),
Дріжджі — 20 млн дол. США (77%),
Безалкогольні напої — 76 млн дол. США (55%) [78].

Загалом у 2021 році Україна суттєво покращила свої експортні показники та успішно адаптувалася до умов зовнішніх ринків на тлі пандемії Covid-19.

За результатами 2021 року Україна повністю використала 9 квот на безмитний експорт до ЄС, зокрема на такі товари, як мед, крупи та борошно, крохмаль і його перероблені продукти, перероблені помідори, виноградний та яблучний соки, яйця, м'ясо птиці (шматки) та перероблені зернові продукти. Порівняно з 2020 роком, ситуація змінилася щодо квот на цукор і кукурудзу: ці квоти не були повністю використані. Квота на цукор була закрита лише на 87% через нестачу сировини в Україні, а квота на кукурудзу була виконана на 5%, оскільки фермери обрали інші, більш вигідні експортні канали через зростаючий світовий попит на зернові [79].

Таблиця 2.2

Товарна структура зовнішньої торгівлі України продукцією АПК з країнами Євросоюзу у 2021 р.

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2020	у % до загального обсягу
Усього	26792969,3	149,40	100,00	28954281,2	125,2	100,00
у тому числі						
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	395786,60	130,90	1,50	753791,90	123,1	2,60
01 живі тварини	800,10	76,60	0,00	89480,500	113,0	0,30
02 м'ясо та їстівні субпродукти	198139,00	154,80	0,70	204150,90	138,0	0,70
03 риба і ракоподібні	35547,00	137,50	0,10	107218,20	118,8	0,40
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	149420,10	107,10	0,60	343881,70	119,0	1,20
05 інші продукти тваринного походження	11880,50	151,80	0,00	9060,60	153,5	0,00
II. Продукти рослинного походження	3835689,30	122,30	14,30	658421,10	106,2	2,30
06 живі дерева та інші рослини	4968,90	234,80	0,00	60714,60	151,7	0,20
07 овочі	60130,70	77,70	0,20	106557,50	112,7	0,40
08 їстівні плоди та горіхи	310041,40	169,70	1,20	112210,80	86,2	0,40
09 кава, чай	4366,80	119,50	0,00	109967,20	101,9	0,40
10 зернові культури	1934847,06	116,30	7,20	91862,50	99,0	0,30
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	22313,40	125,00	0,10	17207,20	136,4	0,10
12 насіння і плоди олійних рослин	1479166,90	129,20	5,50	146345,60	114,1	0,50
13 шелак природний	2202,30	839,80	0,00	13446,10	101,0	0,00
14 рослинні матеріали для виготовлення	17651,30	40,10	0,10	109,50	207,7	0,00
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	2362555,50	135,30	8,80	88610,90	127,2	0,30
IV. Готові харчові продукти	1079980,70	113,30	4,00	2263244,2	121,0	7,80
16 продукти з м'яса, риби	7766,90	168,80	0,00	80921,40	123,8	0,30
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	95777,90	118,10	0,40	80702,20	179,6	0,30
18 какао та продукти з нього	76101,50	113,20	0,30	259502,70	114,2	0,90
19 готові продукти із зерна	141241,60	128,80	0,50	248900,70	120,0	0,90
20 продукти переробки овочів	88043,70	87,00	0,30	131607,60	121,2	0,50
21 різні харчові продукти	68518,00	116,20	0,30	386183,70	119,2	1,30
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	122096,50	183,60	0,50	410855,50	122,5	1,40
23 залишки і відходи харчової промисловості	472919,40	103,30	1,80	287107,90	123,1	1,00
24 тютюн і промислові замітники тютюну	7515,20	124,50	0,00	377462,60	116,4	1,30

За: [78]

Отже, в умовах повномасштабної війни в Україні, майже всі країни світу стикаються з серйозними викликами, намагаючись уникнути економічного спаду та зберегти стійкий розвиток в умовах нестабільності на продовольчих та фінансових ринках. У цьому контексті надзвичайно

важливим завданням стає розширення присутності української аграрної продукції на європейських ринках.

Незважаючи на зростання обсягів українського аграрного експорту до ЄС, Україна досягла провідних позицій лише за кількома товарними категоріями, такими як зернові культури, соняшникова олія та насіння соняшника. Це явно не відображає величезного аграрного потенціалу країни, що вимагає подальших зусиль для диверсифікації та розширення асортименту експортованих продуктів на європейських ринках.

2.2. Оцінка чинників конкурентоспроможності Національного АПК на ринках Європи

Ефективна інтеграція українського агропромислового комплексу в Європейський спільний простір можлива лише за умови підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Це стосується як держави загалом, так і окремих регіонів, організацій агропромислового комплексу та підприємств, які працюють на внутрішньому ринку. Як уже зазначалося, розвиток української економіки значною мірою залежить від результатів діяльності аграрного сектора, який є одним із найперспективніших у контексті експортної орієнтації. Проте агропромисловий комплекс, маючи великий потенціал, стикається з численними перешкодами, що заважають його повній реалізації.

Зміцнення конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу є особливо важливим в умовах інтеграції до зони вільної торгівлі з ЄС. Однак через складність цього сектору, він часто вважається важким для реформування та регулювання, що не випадково відображено в особливих правилах регулювання в рамках СОТ і ЄС (рис. 2.3).

Низька конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції на ринку ЄС проявляється у таких проблемах:

- низька продуктивність сектору порівняно з іншими європейськими країнами;

- невідповідність структури експорту попиту на продукцію в країнах ЄС;
- малий відсоток підприємств, які сертифіковані за міжнародними стандартами якості;
- недостатній розвиток фінансово-кредитної системи та інфраструктури агропромислового комплексу;
- відставання місцевих стандартів якості від європейських;
- недостатнє державне фінансування науково-дослідницької діяльності в секторі.

Головні проблеми, що знижують конкурентні переваги агропромислових підприємств України на європейському ринку, можна поділити на суб'єктивні та об'єктивні. Основні з них:

Необхідність розвитку аграрної ринкової інфраструктури та низька ефективність її функціонування. Крім того, державні органи недостатньо активно працюють над створенням спеціалізованої зовнішньоторговельної інфраструктури. Очікується, що в короткостроковій перспективі ці проблеми можна вирішити, переорієнтувавши стратегію державного фінансування з "жовтої скриньки" на "зелену скриньку" відповідно до вимог СОТ та ЄС.

Фінансова проблема: закупівля сучасного обладнання, кормів, насіння, палива та поповнення обігових коштів залишається недостатньо забезпеченою. Ця проблема стала ще гострішою через економічну кризу та воєнний стан в Україні. Крім того, висока вартість кредитних ресурсів і труднощі з їх доступністю ускладнюють фінансування. Проте, попри ці труднощі, Україна демонструє високий рівень співпраці з розвиненими країнами в сільськогосподарському секторі та фінансовими установами, що сприяє підтримці суб'єктів агробізнесу та їх доступу до зовнішніх ринків.

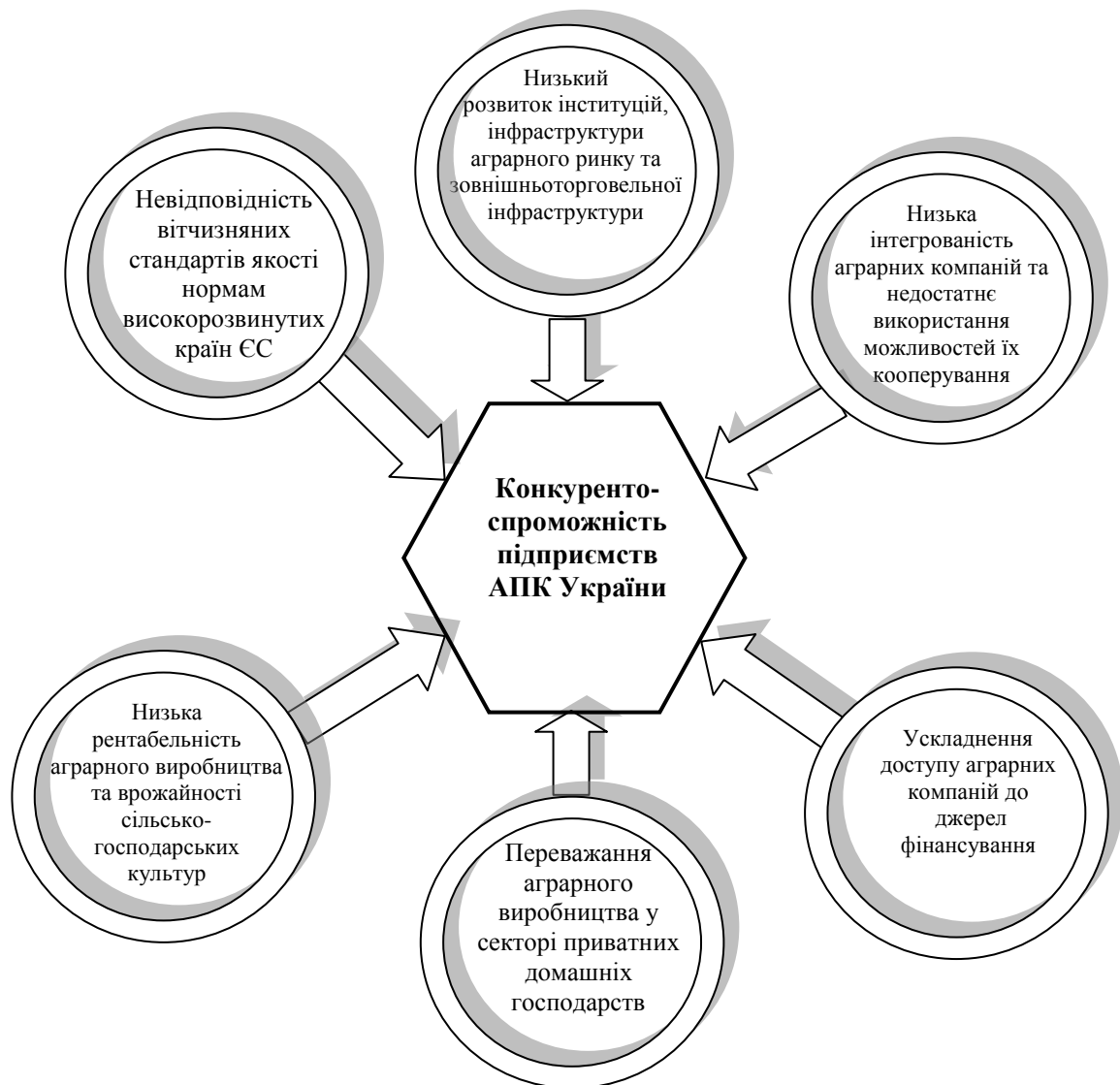

Рис. 2.3. Чинники формування конкурентоспроможності вітчизняних компаній АПК на ринку європейських країн

Джерело: побудовано автором

По-третє, однією з ключових проблем є нехтування потенціалом співпраці в різних сферах тваринництва та рослинництва, а також недостатня інтеграція сільськогосподарських підприємств на регіональному ринку. Для вирішення цієї проблеми важливо стимулювати розвиток сучасних видів кооперативів в Україні, зокрема сервісних, збутових та маркетингових. Використання досвіду розвинених країн ЄС у створенні кооперативів може значно підвищити ефективність цього процесу.

По-четверте, низька ефективність виробництва, особливо в тваринництві, та недостатня рентабельність сільськогосподарського виробництва в рослинництві порівняно з європейськими країнами є ще однією суттєвою проблемою. Хоча Україна має великий потенціал завдяки родючим землям і значним ресурсам агропромислового комплексу, використовується менше половини можливих потужностей для збору основних сільськогосподарських культур. Це вимагає активної національної політики, спрямованої на впровадження новітніх сільськогосподарських технологій і залучення передового досвіду країн ЄС.

По-п'яте, важливим бар'єром є розбіжності між українськими стандартами якості та європейськими вимогами [59, с.57]. Наприклад, за такими показниками, як рівень радіоактивності, вологість чи наявність домішок, національні стандарти часто поступаються європейським. Це негативно впливає на конкурентоспроможність української продукції, оскільки підвищення стандартів потребує значних інвестицій у розвиток технологій, закупівлю сучасного обладнання та поліпшення систем контролю якості.

По-шосте, велика частка сільськогосподарського виробництва в Україні припадає на приватні домогосподарства, що призводить до низької якості експортованої продукції. Ці господарства мають обмежений доступ до фінансових ресурсів, що ускладнює оновлення технологічної бази виробництва та впровадження сучасних знань у сфері рослинництва і тваринництва. Це перешкоджає підвищенню якості продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Аналіз конкурентних переваг вітчизняного АПК на європейському ринку можна здійснити з допомогою застосування індексу виявлених порівняльних переваг (RCA), який розраховується за наступною формулою [47, с. 140]:

$$RCA^t = \frac{1000}{(X_j^t + M_j^t)} \times \left[(X_{ij}^t - M_{ij}^t) - (X_j^t - M_j^t) \times \frac{(X_{ij}^t + M_{ij}^t)}{(X_j^t + M_j^t)} \right], \quad (2.5)$$

де X_{ij}^t –експорт товарів (послуг) сектору (j) країни (i) до групи інших держав, взятих для аналізу;

M_{ij}^t –імпорт товарів (послуг) сектору (j) країни (i) з групи інших держав, взятих для аналізу;

X_j^t –загальний експорт товарів (послуг) країни (i) до групи інших держав, взятих для аналізу;

M_j^t –загальний імпорт товарів (послуг) країни (i) з групи інших держав, взятих для аналізу.

Проведення аналізу порівняльних переваг у динаміці або через визначення середньозважених величин за певний проміжок часу є важливим інструментом для оцінки конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу (АПК) порівняно з іншими країнами. Така методика дозволяє оцінити позицію України на ринках інших держав за конкретний період часу, наприклад, за рік або за кілька років.

За результатами розрахунків (табл. 2.3), український АПК демонструє найбільші конкурентні переваги в галузі рослинництва. Найвищий індекс порівняльних переваг (RCA) характерний для зернових культур, насіння та плодів олійних культур. Серед продуктів тваринництва найбільш виражені конкурентні переваги спостерігаються у виробництві молока, молочних продуктів, меду та яєць. Це свідчить про те, що ці галузі є пріоритетними для українських агропідприємств у контексті їхньої присутності на європейських ринках.

Водночас, група м'ясних продуктів та харчових субпродуктів демонструє найнижчі показники індексу RCA, що свідчить про відсутність конкурентних переваг у цьому секторі на ринках більшості країн ЄС. Основна причина цього полягає у високому рівні державної підтримки м'ясопереробної промисловості в країнах Євросоюзу, що знижує експортні та

внутрішні ціни на європейському ринку, роблячи українську продукцію менш конкурентною. Через це експорт української свинини до ЄС практично відсутній.

Низький рівень порівняльних переваг також спостерігається в товарних групах, таких як чай, кава, спеції, цитрусові, тютюн, риба та ракоподібні. Це можна пояснити кліматичними та географічними особливостями України, які обмежують можливості виробництва цих продуктів.

Таблиця 2.3

Розподіл товарних груп українського аграрного експорту за рівнем виявлених порівняльних переваг (за 2021 р.)

№ рангу	Товарна група згідно ТНЗЕД	Індекс RCA
1	10. зернові культури	43,510
2	12. насіння, плоди олійних рослин	11,570
3	04. молоко, молочні продукти, яйця; мед	4,440
4	22. алкогольні, безалкогольні напої, оцет	3,690
5	18. какао та продукти з нього	2,320
6	23. залишки і відходи харчової промисловості	1,780
7	19. продукти із зернових культур	1,530
8	07. овочі, корнеплоди	1,160
9	17. цукор і кондитерські вироби з цукру	1,120
10	11. продукція борошномельно–круп’яної промисловості	0,910
11	14. інші продукти рослинного походження	0,040
12	05. інші продукти тваринного походження	-0,080
13	20. продукти переробки овочів, плодів	-0,290
14	16. продукти з м’яса, риби	-0,390
15	13. камеді та смоли	-0,420
16	06. живі рослини, продукти квітництва	-0,660
17	01. живі тварини	-0,690
18	09. кава, чай, прянощі	-2,040
19	24. тютюн	-2,310
20	21. різні харчові продукти	-3,510
21	08. їстівні плоди, горіхи; цитрусові	-4,710
22	03. риба та ракоподібні	-4,850
23	02. м’ясо і харчові субпродукти	-5,240

За: розраховано автором

Серед продукції тваринництва високі порівняльні переваги притаманні лише категоріям молока, молочних продуктів, меду та яєць. Тому для українських агропідприємств ці сектори є пріоритетними з огляду на перспективи їхнього виходу на європейські ринки. Натомість найнижчий

індекс спостерігається у категорії м'ясних продуктів та субпродуктів, що свідчить про відсутність значних конкурентних переваг у цьому сегменті на ринках ЄС та про переважання імпорту м'яса на внутрішньому ринку України. Основною причиною низької конкурентоспроможності української м'ясної продукції є значна державна підтримка м'ясопереробної галузі у країнах Євросоюзу, що призводить до зниження європейських експортних та внутрішніх цін порівняно з українськими. Як наслідок, експорт свинини з України до ЄС практично відсутній. Низький рівень конкурентних переваг у таких товарних групах, як чай, кава, спеції, цитрусові, тютюн, риба та ракоподібні, можна пояснити кліматичними та географічними умовами України.

Отже, на сьогодні існують значні відмінності у рівнях конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на європейських ринках. Тому доцільно докладно розглянути географічні особливості, які можуть підвищити конкурентні можливості українських агропідприємств. Слід зазначити, що український агропромисловий комплекс має бути максимально ефективним і конкурентоспроможним, оскільки конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції значною мірою визначає позиції України на європейському ринку. Як відзначають окремі українські та закордонні науковці [47; 10; 38; 89; 90], конкурентоспроможність експортної продукції є одним із ключових факторів оцінки її ринкових можливостей. В умовах сучасної глобалізації продукція сільського господарства повинна відповідати всім вимогам та стандартам, що діють на європейському ринку, що є важливим критерієм для успішної конкуренції.

2.3. Аналіз факторів конкурентоздатності національного АПК

Сьогодні важливим чинником, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу, є впровадження заходів для розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Правову основу для цього становить Указ Президента України "Про першочергові заходи щодо формування та функціонування сільськогосподарських ринків" [87]. У документі виділено два ключові завдання: створення ринкової інфраструктури, організованих механізмів оптової торгівлі та прозорих процедур функціонування сільськогосподарських ринків, зокрема, спрямування потоків сільгосппродукції на експорт.

Як зазначено в першому розділі, сільськогосподарська інфраструктура включає сільські пункти закупівель, торгові біржі, оптові та роздрібні ринки, інформаційні й маркетингові мережі, аукціони для тваринництва, а також державні та приватні системи моніторингу. Після ліквідації державної системи закупівель сільськогосподарської продукції стало зрозуміло, що стара зовнішньоторговельна інфраструктура не забезпечує ефективного функціонування виробників. З'явилася велика кількість посередницьких структур, які не мали необхідної матеріально-технічної бази й застосовували непрозорі схеми закупівлі та експорту продукції, що призвело до затінення ринку. Для забезпечення прозорості експортних процедур знадобилася спеціалізована інфраструктура, що охоплювала різні товарні групи агропродовольчих товарів, а також мережа постачань і дистрибуції.

Сучасна зовнішньоторговельна інфраструктура аграрного ринку України за останні роки значно розширилася: кількість товарних бірж, ярмарків, кредитних спілок майже подвоїлася, зросла кількість агрохолдингів, пунктів постачання, сервісних кооперативів, аукціонів та підприємств птахівництва (таблиця 2.4) . За дослідженням експертів [57], проміжна ланка займає близько 90% у структурі продажів агропродовольчого ринку, що значно обмежує можливості для окремих виробників.

Отже, для створення ефективної зовнішньоторговельної інфраструктури, що забезпечує прозорість торговельних та брокерських операцій на сільськогосподарському ринку і справедливий розподіл цінностей, необхідно впроваджувати ефективні маркетингові та збутові

канали, доступні всім учасникам ринку, а не збільшувати кількість інфраструктурних організацій.

Таблиця 2.4

Динаміка розвитку зовнішньоторгівельної інфраструктури аграрного ринку, од.

(станом на 1 січня)

Суб'єкт ринку	Рік						
	2017	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Агроторгові дома	95	352	434	408	387	346	332
Акредитовані товарні біржі	36	42	33	36	38	38	40
Кредитні спілки	-	261	341	416	425	477	501
Заготівельні пункти	-	16357	24254	23611	22384	22362	21741
Виставки-ярмарки	-	1262	2026	2345	2524	2025	4016
Обслуговуючі кооперативи	-	725	1032	1127	1046	972	977
Аукціони живої худоби	-	207	313	225**	206**	148	166

За: [59; 79]

Для оцінки рівня розвитку зовнішньоторгівельної інфраструктури агропромислових комплексів на регіональному рівні України доцільно застосовувати метод кластерного аналізу з використанням показників розвитку АПК за 2021 рік, таких як: оптові ринки, біржі, аукціони, кооперативи, консультаційні мережі, ярмарки, виставки тощо [78; 79]. Використання багатовимірних аналітичних методів дозволяє класифікувати набір показників на однорідні групи, що характеризують рівень конкурентоспроможності з різних точок зору, в залежності від близькості між параметрами. Основний принцип кластеризації полягає в мінімізації варіативності всередині груп і максимізації відмінностей між ними [29, с. 19].

Метод кластерного аналізу, хоча й дозволяє створювати групи, не вимагає жорстких меж для кожної з них — це залишається на розсуд дослідника. У практичних розрахунках кількість груп часто визначається таксономічною відстанню між аналізованими параметрами та графічним зображенням результатів у вигляді "дерева комбінацій" (рис. 2.4). Кількість груп залежить від завдань аналізу, списку включених показників та

поступового відсікання гілок на дереві. У даному випадку для аналізу були використані 14 показників за 2021 рік.

Результати кластерного аналізу показують, що рівень розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури АПК суттєво відрізняється між областями України. Найрозвинутішу інфраструктуру мають Полтавська, Вінницька, Харківська, Одеська та Дніпропетровська області. Найменш розвинуті інфраструктурні можливості спостерігаються в Чернівецькій, Закарпатській та Івано-Франківській областях. Ці розбіжності в рівні розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури областей впливають на ефективність функціонування всього агропромислового комплексу, оскільки експортна політика базується на комплексі заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності суб'єктів АПК та регіонів.

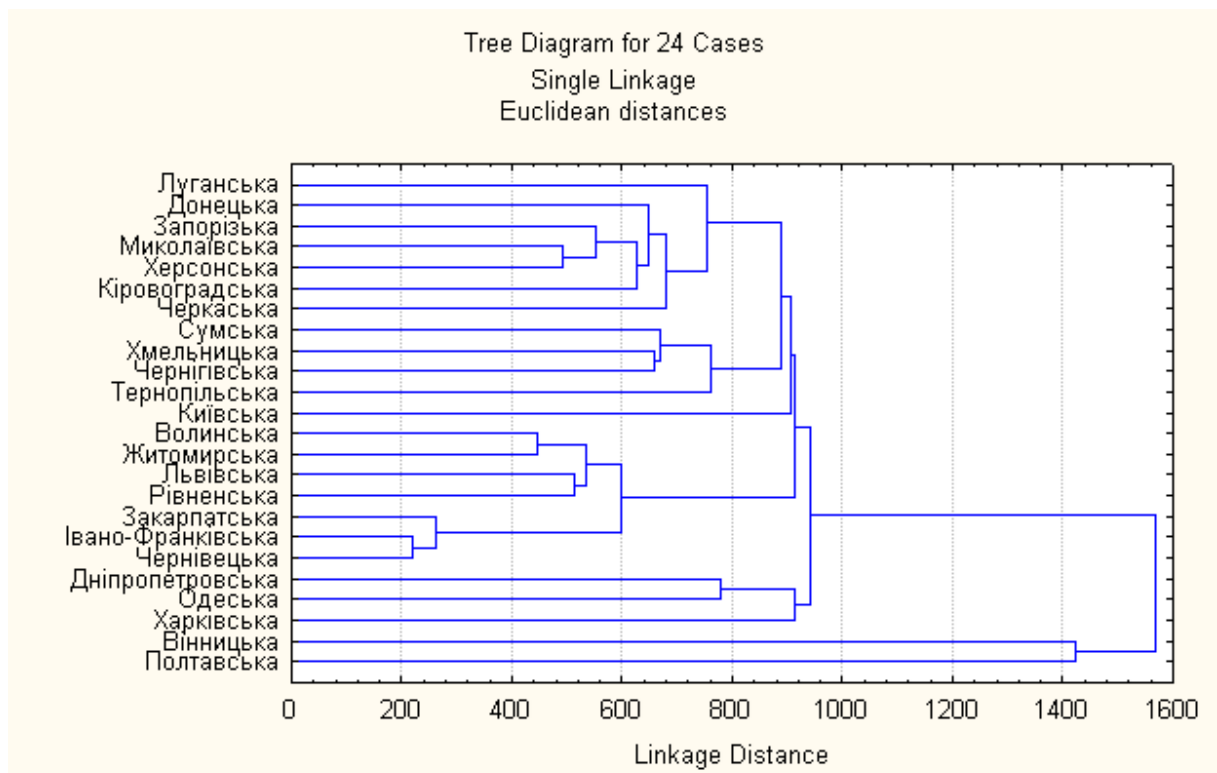

Рис. 2.4. Дерево комбінацій областей України за ключовими показниками розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури АПК у 2021 р.

За: побудовано автором

Отже, зовнішньоторговельна інфраструктура агропромислового комплексу (АПК) України вже сформована, проте інституції, які її складають, не виконують належним чином свої функції щодо підтримки товаровиробників. Однією з ключових проблем залишається інформаційний сегмент — відсутність ефективного моніторингу як зовнішнього, так і внутрішнього аграрного ринку. Навіть наявна інформація не завжди доступна всім структурам через недоліки у системі її поширення. Існують системні проблеми у розвитку дорадництва та моніторингу, а професійні об'єднання не виконують своїх статутних обов'язків, функціонуючи здебільшого формально. Це, своєю чергою, обмежує можливості підвищення конкурентоспроможності.

Наприклад, статистичні дані аграрного сектору, що поширюються Державною службою статистики України, зазвичай подаються в консолідованому вигляді із затримкою на декілька місяців після завершення звітного періоду. Мінагрополітики України здійснює моніторинг окремих сегментів розвитку АПК, проте ця інформація є доступною переважно на рівні відомчої вертикалі та частково для науковців, тоді як безпосередньо до виробників вона не доходить.

Висновки до розділу

1. Дослідження показало, що Україна є одним зі світових лідерів за обсягами експорту окремих видів сільськогосподарської продукції до ЄС. Зокрема, Україна останніми роками стабільно посідає провідні позиції серед постачальників пшениці до ЄС та входить до трійки найбільших експортерів насіння соняшнику. Аналіз міжнародної конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу України підтверджує ці досягнення. Аграрна продукція традиційно відіграє ключову роль у формуванні експортного потенціалу країни. Основні лідируючі позиції в сільськогосподарському експорті України займають зернові, олійні культури, молочні продукти, харчові відходи, алкогольні та безалкогольні напої, інгредієнти рослинного

походження та зернові продукти.

2. Аналіз факторів, що впливають на міжнародну конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, показує, що подальший ріст значною мірою залежить від рівня експортних цін і оптимізації структури імпортно-експортних поставок. Внутрішні резерви для підвищення конкурентоспроможності української сільгосппродукції базуються на специфіці функціонування агросектору на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також на зміцненні продовольчої безпеки в умовах воєнного часу. Основні резерви зовнішньоторговельної конкурентоспроможності української продукції зосереджені у виробничому секторі та зовнішньоторговельній діяльності окремих регіонів.

3. Міністерство аграрної політики України відстежує розвиток сільського господарства в контексті аналізу інфраструктури аграрного ринку, однак ця інформація здебільшого доступна лише на рівні міністерств та частково вченим. Виробники ж не отримують повної інформації. Європейський досвід ефективного використання зовнішньоторговельної інфраструктури може бути корисним для України, адже існують проблеми з моніторингом ринкових процесів та системою консультаційної підтримки. Крім того, експертні органи формально виконують свої функції, що знижує ефективність моніторингу і доступність інформації. Це обмежує можливості підвищення ефективної діяльності та міжнародної конкурентоспроможності українських аграріїв.

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ АПК

3.1. Розвиток експорту продукції АПК України в умовах ВЗВТ

Європейська інтеграція агропромислового комплексу (АПК) України є важливим кроком у розвитку української сільськогосподарської галузі та її виходу на нові ринки. Першочерговим завданням у цьому процесі є наближення українського аграрного законодавства до норм Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС), яка регулює сільськогосподарську діяльність у країнах-членах Європейського Союзу. Це охоплює нормативні акти, які регулюють підтримку фермерів, землекористування, збереження навколишнього середовища та біорізноманіття.

1. Потенціал українського агропромислового комплексу

Україна має значний потенціал для розширення експорту агропродовольчих товарів на ринки ЄС. Завдяки своєму географічному положенню, природним ресурсам і розвиненому аграрному сектору, Україна може суттєво збільшити обсяги експорту. ЄС із населенням понад 500 мільйонів споживачів та загальним ВВП у понад 13 трильйонів євро є одним із найпривабливіших ринків для української агропродукції.

2. Спільна аграрна політика ЄС (САП ЄС)

САП ЄС спрямована на забезпечення стабільності ринків сільськогосподарської продукції, підтримку фермерів та розвиток сільських територій. Одним з ключових інструментів цієї політики є підтримка базового доходу для фермерів, що базується не на кількості виробленої продукції, а на землекористуванні, охороні природи та збереженні ресурсів. Українські фермери можуть отримати підтримку, якщо відповідатимуть європейським стандартам і будуть активними учасниками аграрної діяльності.

3. Підписання угод про асоціацію з ЄС

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка включає створення зони вільної торгівлі, відкриває значні можливості для українських виробників.

Безмитний доступ до європейських ринків, особливо за допомогою тарифних квот, гарантує конкурентоспроможність українських товарів на ринках ЄС. Це сприяє підвищенню безпеки, якості та екологічності сільськогосподарської продукції, що дозволяє Україні посилити продовольчу безпеку та розширити свою присутність на міжнародних ринках.

4. Виклики лібералізації торгівлі з ЄС [42, с. 32].

Однак процес лібералізації торгівлі також несе ризики для національних виробників. Європейський Союз захищає свої внутрішні ринки від надмірного імпорту шляхом встановлення квот, відтермінування зниження мит та спеціальних захисних заходів для захисту вразливих секторів сільського господарства. Тому Україна повинна розробити ефективну державну політику, щоб збалансувати інтереси виробників і запобігти негативним наслідкам від зростаючої конкуренції.

Європейська інтеграція українського АПК відкриває нові перспективи, але також вимагає адаптації до європейських норм і стандартів, посилення інституційної спроможності та розробки ефективних інструментів підтримки національних виробників.

Аналіз взаємозв'язків держав і регіонів у сфері зовнішньоторговельної діяльності [67] демонструє, що існують певні протиріччя та проблеми, які можна вирішити шляхом впровадження стратегічних підходів. Це особливо важливо для зміцнення конкурентоспроможності агропромислових комплексів (АПК) в умовах європейської інтеграції. Створення регіональних стратегій, які враховують специфіку кожного регіону та його позиції у міжнародному поділі праці, дозволяє ефективніше управляти зовнішньоторговельною діяльністю на основі довгострокових концепцій та програм.

Зовнішньоторговельні зв'язки українських регіонів можна розглядати як просторове об'єднання окремих суб'єктів господарювання, де регіони діють як частина інтегрованої системи. Це дозволяє передавати функції управління зовнішньоторговельною діяльністю на регіональний рівень, що

покращує координацію зусиль у сфері експорту та імпорту. Управління має здійснюватися з опорою на науково-практичний симбіоз, що передбачає розробку та реалізацію стратегій сталого розвитку агропромислового комплексу, включаючи інновації у виробничих процесах та оптимізацію зовнішньоторговельних зв'язків.

Конкурентоспроможність і аграрні кластери: Посилення конкурентоспроможності українських аграрних підприємств є стратегічним завданням для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, особливо в контексті євроінтеграції. Як показав кластерний аналіз, важливим аспектом є організація сільськогосподарської діяльності у вигляді кластерів, які об'єднують підприємства та місцеві громади. Це дозволить забезпечити ефективніше самоврядування на місцевому рівні та розвиток нових механізмів управління підприємницькими структурами в агропромислових комплексах.

Трансформація агропромислового комплексу України: Український агропромисловий комплекс зазнав суттєвих змін упродовж останніх десятиліть. Впровадження новітніх технологій, адаптація до європейських стандартів, а також трансформація законодавчої бази зробили цей сектор одним із найпотужніших у світі. Сьогодні Україна є важливим центром агропродовольчої безпеки, що забезпечує значні обсяги виробництва та експорту продовольства на міжнародні ринки.

Таким чином, розвиток зовнішньоторговельної діяльності українського агропромислового комплексу на регіональному рівні має спиратися на стратегічне планування, орієнтоване на інновації, інтеграцію в європейський ринок та зміцнення внутрішньої інституційної спроможності. Це дозволить забезпечити не тільки стале економічне зростання регіонів, але й підвищити міжнародну конкурентоспроможність країни в цілому.

Сильні й слабкі сторони АПК України представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Сильні та слабкі сторони АПК України в умовах ЗВТ Україна-ЄС

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Сприятливі кліматичні умови (значна частина аграрних територій розташована в кліматичних зонах, які полегшують ведення сільського господарства з мінімальним ризиком втрат від різних природних факторів) 2. Вигідне географічне положення в самому серці Європи, на стику великих логістичних центрів 3. Знання аграрної культури (фермери активно вивчають досвід своїх колег з усього світу) 4. Грунт (український грунт-чорнозем з найвищим вмістом гумусу в світі) 5. Найвищий рівень маржі серед усіх країн світу (30-150%) 6. Дешева вартість оренди землі в Україні (41 євро / га, наприклад, у Франції - 202, в Чехії-96, в Литві-81) 7. Дешева робоча сила (середня офіційна зарплата в агропромисловому комплексі України набагато нижча, ніж у Польщі, Угорщині та Словаччині) 8. Розвинуте ділове співтовариство, галузеві асоціації (Рада інвесторів України, Рада з експорту, міністерства і т.д.) представлені в уряді через лобістів з різних міжвідомчих груп і комітетів 9. Ландшафт ідеально підходить для великомасштабного комерційного сільського господарства. 10. Активне використання всіма учасниками (малими, великими, середніми) передових глобальних інновацій у виробництві 11. Відсутність істотного регулювання 12. Висока частка експорту в економіці 13. Лідуючі позиції України на Європейському ринку (сьогодні Україна є одним зі світових лідерів за обсягами поставок сільськогосподарської продукції в ЄС)	1. Низький ступінь переробки (частка сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю в загальному обсязі сільськогосподарського виробництва становить незначну частку, близько 5-7%); 2. Відсутність вільного ринку землі (як один з найважливіших факторів залучення інвестицій) 3. Низька продуктивність (4 тисячі доларів в сільському господарстві на одного роботодавця, наприклад, 79 тисяч доларів у Нідерландах, 54 тисячі доларів у Німеччині та Франції та 8 тисяч доларів у Польщі) 4. Низький рівень продуктивності (у всіх бізнес-ланцюжках) 5. Відсутність джерел фінансування сільського господарства (дорогі кредити), відсутність фінансування сільського господарства 6. Слабка самоорганізація ринку (малі та середні підприємства не відіграють суттєвої ролі для політичного лобювання своїх інтересів у професійних організаціях) 7. Переважання на ринку окремих сильних гравців (створення передумов для виникнення монополій в окремих галузях агропромислового комплексу) 8. Відсутність довгострокової стратегії розвитку сільського господарства (в рамках загальної економічної стратегії країни) 9. Непрозорий механізм державної підтримки промисловості 10. Відсутність ефективного регулювання та правового регулювання 11. У багатьох господарствах зберігається "колгоспна культура": застарілі технології, низький рівень фінансової грамотності, відсутність процесів модернізації МТБ 12. Зниження якості чорнозему (близько 20% чорнозему в Україні погіршилося за 30 років через погані ідеї ведення сільського господарства і неконтрольованого внесення добрив, що призвело до значних збитків - до 10-15 млрд грн) 13. Відсутність місцевих талантів 14. Більшість неефективних державних підприємств (до складу Міністерства аграрної політики входять 334 підприємства). 15. Основні націнки до цін на зерно відбуватимуться за межами України 16. Відсутність професійного науково-дослідного центру АПК

Джерело: розроблено автором

Можливості й загрози, які виникли перед українським АПК в контексті функціонування ЗВТ Євросоюзу, представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Можливості й загрози для АПК України в контексті ВЗВТ Україна-ЄС

Можливості	Загрози
1. Можливості виходу з новими продуктами (наприклад, льоном, коноплею, лляною тканиною, халяльним м'ясом, козячим сиром, органічною куркою, органічним медом тощо) на нові європейські ринки 2. Скасування мораторію на продаж землі (залучить протягом 10 років інвестицій на суму до 50 мільярдів доларів) 3. Залучення інвестицій в галузь 4. Оцифровка агропромислового комплексу (АГТЕХ) 5. Створення спеціалізованих науково-дослідних і дослідно-конструкторських центрів в Україні (нові технології, нові системи моніторингу, нові добрива) 6. Підвищення продуктивності 7. Створення Чорноморського центру обміну сільськогосподарською продукцією 8. Підтримка з боку міжнародних фінансових інститутів і держав 9. Перетворення України на органічний центр Європи 10. Створення Європейського сільськогосподарського виробничо-логістичного центру в Україні 11. Зростання експорту в країну і, отже, валютних надходжень 12. Можливість форматування галузі (вибір унікального" українського " шляху розвитку) 13. Формування моделі "20-40-40" (20% - великі сільгосппідприємства, 40% - середні, 40% - Малі)	1. Повномасштабні військові дії, економічна криза в Україні 2. Прорахунок при відкритті ринку землі (відсутність обмежень по категорії покупців, формування ціни, механізми захисту від спекулятивного перепродажу землі) 3. Міграція людських ресурсів 4. Погіршення якості землі 5. Прорахунок в галузевому регулюванні 6. Передбачається, що альтернативне виробництво призведе до падіння цін на землю в результаті його розвитку) 7. Деградація сектору 8. Подальше зниження екологічних характеристик 9. Рейди, " сірий" ринок зерна ", схеми шахрайства, тиск з боку правоохоронних органів, контрафактні товари 10. Втрата частини потенціалу врожайності через деградацію ґрунту, яка є результатом інтенсивного виробництва

Джерело: розроблено автором

Угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС відкриває широкі можливості для розвитку вітчизняних підприємств, що займаються виробництвом, продажем та переробкою продукції тваринництва. Зокрема, передбачені квоти на експорт різних видів продукції, таких як яловичина, свинина, м'ясо птиці, молочні продукти, яйця, мед та інші. Ці квоти поступово збільшуються, що дає змогу українським виробникам нарощувати обсяги поставок на європейський ринок.

Основні квоти на продукцію тваринництва:

- яловичина: 5 тис. тонн із перспективою збільшення на 5% за 20 років;
- свинина: 5 тис. тонн із перспективою збільшення на 5 тис. тонн за 5 років;
- м'ясо птиці: 12 тис. тонн, з перспективою збільшення на 5 тис. тонн за 20 років;
- яйця: 1,5 тис. тонн;
- молоко та молочні продукти (зокрема згущене молоко, йогурти): 8 тис. тонн.;
- сухе молоко: 1,5 тис. тонн з перспективою збільшення до 5 тис. тонн за 5 років;
- вершкове масло: збільшення на 3 тис. тонн за 5 років;
- перероблені олійні продукти: 250 тис. тонн;
- мед: збільшення на 5 тис. тонн за 5 років.

Важливим є те, що експорт сиру до ЄС не обмежується квотами, що відкриває значні можливості для українських виробників сироварної продукції.

Захист інтересів українських виробників:

Зважаючи на відкриті можливості, важливим стратегічним завданням України є захист національних інтересів у дипломатичних відносинах з ЄС. Державні органи мають сприяти захисту інтересів українських сільгоспвиробників через дипломатичні механізми, а також забезпечувати стабільний розвиток агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції.

Інвестиційна привабливість і розвиток інфраструктури:

Особливо актуальним є питання залучення інвестицій у сільськогосподарську інфраструктуру, що включає логістичні, транспортні та переробні об'єкти. Українським підприємствам потрібно покращувати свою інвестиційну привабливість для європейських партнерів, що допоможе модернізувати виробничі процеси та ефективніше використовувати наявні ресурси.

Вибір зовнішньоторговельної політики:

Україна повинна чітко визначити стратегії зовнішньоторговельної політики в агропромисловому комплексі, враховуючи не лише національні інтереси, але й сучасні виклики, такі як кризи у світовій економіці та зміни на глобальних ринках. Це включає адаптацію українських стандартів до європейських вимог, розширення присутності на ринку ЄС та зміцнення позицій на світовій арені.

Таким чином, Угода про ЗВТ з ЄС відкриває перспективи для українських агропромислових підприємств, але водночас вимагає активної участі держави у захисті національних інтересів та створенні умов для інвестицій і модернізації агропромислового комплексу.

3.2. Засоби підсилення конкурентоспроможності підприємств АПК України на міжнародних ринках

Питання зміцнення конкурентоспроможності українського агропромислового комплексу (АПК) на європейському ринку стало актуальним після приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС. Така інтеграція сприяє відкриттю нових можливостей для вітчизняних виробників, але водночас створює ряд викликів, пов'язаних із дисбалансами на внутрішньому ринку та загрозами для продовольчої безпеки.

Основними факторами, що стримують розвиток конкурентоспроможності українського АПК, є:

1. Низький рівень розвитку фінансово-кредитних систем, які недостатньо підтримують агропромислові підприємства.
2. Нерозвиненість інфраструктури АПК, що включає як виробничі, так і логістичні елементи.
3. Недостатня гармонізація українських стандартів якості з європейськими, що ускладнює вихід на європейські ринки.

4. Низький рівень державної підтримки інновацій та наукових досліджень, що перешкоджає впровадженню сучасних технологій у виробництво.

Якщо ці питання не будуть вирішені, ризики для українського аграрного сектору можуть суттєво зростати:

1. Виробники можуть не мати можливості отримувати достатній прибуток, що призведе до соціально-економічних проблем у сільській місцевості.

2. Зростатиме негативне сальдо зовнішньої торгівлі з країнами ЄС.

3. Імпортна продукція матиме все більшу частку на українському ринку, що може ще більше ускладнити положення вітчизняних виробників.

Чинники, що обумовлюють необхідність зміцнення конкурентоспроможності українського АПК:

1. Зростання цін на сільськогосподарську продукцію у зв'язку з глобальною продовольчою кризою, а також збільшення попиту на біопаливо створює потенціал для збільшення експорту української продукції.

2. Попит на органічну продукцію в країнах ЄС зростає. Враховуючи, що значна частина української продукції є органічною, це відкриває нові можливості для експорту на європейські ринки.

Лише 20% виробленої в Україні сільськогосподарської продукції споживається всередині країни, що дає можливість значно збільшити експорт.

Сільськогосподарська продукція становить 21% загального експорту України до ЄС, а ЄС є найбільшим імпортером агропродукції у світі.

Низька мобільність та старіння сільського населення є серйозним викликом для розвитку сільських територій, що вимагає адаптації до нових умов ринку.

Таким чином, для України надзвичайно важливо розвивати агропромисловий комплекс, впроваджувати сучасні стандарти якості та ефективніше використовувати потенціал сільського господарства.

Стратегічна підтримка з боку держави, спрямована на розвиток інфраструктури, модернізацію технологій і залучення інвестицій, дозволить зміцнити позиції українських виробників на європейському ринку та забезпечити стійкий розвиток сільських районів.

Впровадження заходів для зміцнення конкурентних переваг вітчизняних агропромислових підприємств на зовнішніх ринках сприятиме значному покращенню ситуації на ринку праці, розвитку сільських територій, підвищенню добробуту та рівня життя місцевого населення. Ці та інші аспекти розвитку сільського господарства тісно пов'язані з питаннями державної підтримки галузі. Наші дослідження показали, що основні завдання підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу на місцевому рівні, з урахуванням регіональної кластеризації, є короткостроковими та середньостроковими і можуть бути класифіковані таким чином.

По-перше, відповідно до регіональної економічної теорії, необхідно створювати теоретичні моделі та оцінювати економічний і природно-ресурсний потенціал агропромислових кластерів з урахуванням природно-кліматичних ресурсів і економічно активного населення. Ці дослідження проводяться у співпраці з державними органами на місцевому рівні, регіональними асоціаціями споживачів, а також Міністерством аграрної політики та галузевими експертами.

По-друге, необхідно розробити державні політики та стратегії розвитку для кожної категорії аграрних кластерів. Депресивні регіони потребують фінансової підтримки, тоді як самодостатні кластери слід стимулювати до розвитку приватного підприємництва та різноманітних форм господарювання.

По-третє, розвиток рослинництва має поступитися місцем тваринництву. Держава повинна сприяти вирощуванню різних зернових культур, зокрема кукурудзи, яка є основою для розвитку свинарства і

птахівництва. Приватні фермерські господарства можуть мати переваги завдяки своїй ефективності.

По-четверте, для підвищення конкурентоспроможності необхідно створити орган державного регулювання ціноутворення, що забезпечить справедливий розподіл доходів між підприємцями, державою та місцевими бюджетами.

По-п'яте, нова модель управління регіональною економікою аграрних кластерів повинна бути побудована за європейським зразком, де координація інтересів сільськогосподарських, транспортних, переробних підприємств та торгівлі здійснюється через об'єднуючу організацію, що забезпечить ефективне управління та контроль за виконанням економічних угод.

Отже, державне регулювання економіки в агропромисловому комплексі як на державному, так і на корпоративному рівнях сприятиме прискоренню економічного зростання України, здійснюючи як прямий, так і опосередкований вплив. Щодо приватного сектору регіональних аграрних кластерів, регулювання матиме непрямий вплив, однак воно допоможе зміцнити конкурентоспроможність і підвищити ефективність агропромислового комплексу загалом. Завдяки ринковим методам управління регіональне керівництво зможе сформувати значну кількість конкурентоспроможних та ефективних комерційних фермерських господарств у тваринництві та рослинництві. Державне регулювання сільськогосподарської економіки через кластерне управління є шляхом до досягнення нових результатів шляхом стимулювання інвестиційних і інноваційних процесів.

Висновки до розділу

1. Захист інтересів українських сільськогосподарських виробників у відносинах з європейськими країнами є одним із ключових стратегічних напрямів України. У рамках розвитку аграрного сектору державні органи повинні вживати заходів для захисту внутрішнього ринку та відновлення

виробництва сільськогосподарської продукції. Залучення інвестицій в інфраструктуру аграрного виробництва та її раціональне використання роблять питання підвищення інвестиційної привабливості особливо актуальним. У процесі формування зовнішньоторговельної політики в аграрній сфері Україна повинна чітко визначати національні пріоритети та розробляти шляхи їх захисту в умовах поглиблення євроінтеграції. Це питання набуло ще більшої значущості в контексті повномасштабної війни проти України. Необхідно переглянути чинне законодавство з метою посилення конкурентоспроможності агропромислового комплексу, створення ефективної правової бази, впровадження кластерного підходу до розвитку галузі, стратегічного планування та підвищення ефективності державного регулювання. Організаційна структура регулюючих органів агропромислового комплексу повинна розглядати можливість передачі частини функцій від державних органів неурядовим організаціям. Важливо також розвивати мережу консультаційних послуг та посилювати контроль за використанням коштів з державного бюджету, спрямованих на підтримку сільгоспвиробників усіх форм власності.

2. Потрібен новий підхід до організації фінансової підтримки агропромислового комплексу, вдосконалення аналітичної бази державної допомоги та впровадження ефективних заходів на рівні агропідприємств, а також створення нових фінансово-кредитних структур. Державна підтримка повинна бути гнучкою та ефективною, забезпечуючи цільове функціонування всього аграрного сектору. Вона є ключовою умовою для зміцнення національної продовольчої безпеки та сталого розвитку сільського господарства. Національна політика має сприяти всебічному розвитку конкурентоспроможного та стабільного сільгоспвиробництва, покращенню якості життя в сільській місцевості та розвитку її соціальної інфраструктури. У майбутньому необхідно розширювати роль держави як активного учасника економічних і соціальних процесів. Це сприятиме розвитку сільськогосподарської інфраструктури та підтримці ринкових механізмів.

Рекомендується законодавчо закріпити частку витрат на розвиток сільського господарства у державному бюджеті та регулювати розподіл бюджетної підтримки.

ВИСНОВКИ

Аналіз впливу зовнішнього середовища на конкурентоспроможність агропромислового комплексу України має враховувати різні методологічні підходи, зокрема економічний, соціальний, глобалізаційний, маркетинговий, а також фактори навколишнього середовища. Це дозволяє глибше дослідити структуру та умови розвитку аграрного сектору, особливо в умовах Зони вільної торгівлі з ЄС, де вимоги до стандартів і регуляцій продукції суттєво впливають на конкурентоспроможність:

1. Етапи аналізу конкурентоспроможності. Першочерговий аналіз передбачає оцінку умов структурного формування аграрного сектору, зокрема особливостей виробництва та споживання сільськогосподарської продукції. Це включає вплив основних ринкових механізмів, таких як попит і пропозиція, а також макроекономічні чинники, що визначають розвиток агропродовольчого комплексу.

2. Європейська інтеграція та зовнішньоторговельна інфраструктура. Поглиблення євроінтеграції впливає на ефективність та масштаби української сільськогосподарської продукції. Україна повинна використовувати європейський досвід у розвитку зовнішньоторговельної інфраструктури, зокрема у взаємодії з європейськими галузевими підрозділами та підвищенні рівня міжнародної кооперації.

3. Відповідність європейським стандартам. Для успішного виходу на європейський ринок українські підприємства повинні відповідати стандартам ЄС щодо безпеки та якості продукції. Це сприяє не лише покращенню якості української продукції, але й забезпечує конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

4. Проблеми інфраструктури. Низький рівень інфраструктури і недостатня інституційна підтримка є основними перешкодами для виходу українських експортерів на європейський ринок. Це включає проблеми інформаційної доступності, недостатню прозорість діяльності, низькі

стандарти якості продукції, що знижує конкурентні можливості на міжнародному ринку.

5. Цінова конкуренція. Українські агропідприємства часто використовують цінову стратегію для виходу на європейський ринок, оскільки внутрішні експортні ціни є нижчими за європейські. Проте для довгострокового успіху важливо підвищувати якість та стандарти продукції відповідно до вимог ЄС.

6. Покращення зовнішньоторговельної стратегії. Для інтеграції українського сільського господарства до європейського економічного простору слід враховувати регіональні особливості, географічне положення, традиції зовнішньоторговельних зв'язків, а також рівень міжнародного співробітництва.

7. Стратегічні та оперативні цілі. Розвиток агропромислового комплексу України в умовах ЗВТ має спрямовуватися на забезпечення продовольчої безпеки, підвищення ефективності сільгоспвиробництва, оновлення технологій, створення сучасних інституційних структур, а також покращення умов життя в сільській місцевості.

8. Державна підтримка. Державна підтримка аграрного сектору повинна бути спрямована на покращення показників експорту, збільшення інвестицій, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення ефективності агропромислового комплексу, з урахуванням таких факторів, як інфляція, монополізація, військові дії, а також макроекономічні важелі для стабільного розвитку.

Ці кроки допоможуть забезпечити ефективний розвиток українського агропромислового комплексу, підвищення його конкурентоспроможності та інтеграції до європейського ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П.Т. Саблук, А.А. Фесина, В.І. Власов, М.С. Вітков, Р.П. Саблук; Національний науковий центр "Ін-т аграр. економіки", УААН. – К.: ННЦ "ІАЕ", 2021. – 242 с.
2. Агропромисловий комплекс у 2006-2023 рр. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
3. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua.
4. Андерсон В.М. Геоменеджмент і геомаркетинг як інструменти запровадження регіонального розвитку в умовах ринкових перетворень в Україні / В. М. Андерсон // Україна в сучасному світі. Конференція випускників програм наукового стажування у США. – К.: Стилос, 2014. – С. 336-348.
5. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2004. - № 3. – С. 29-35.
6. Антонюк Г. Я. Механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі в умовах євроінтеграції: автореф. дис... канд. екон. наук [Електронний ресурс] / Г.Я. Антонюк; Львів. нац. аграр. ун-т. – Л., 2009. – 20 с.
7. Апопій В.В. Споживча кооперація України / Кн. 1: Ринкова орієнтація споживчої кооперації України / В.В. Апопій, С.Г. Бабенко, Я.А. Гончарук. – Львів: Коопосвіта. – 1999. – 366 с.
8. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії: монографія / В. В. Апопій. – Л.: Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 368 с.
9. Апопій В. В. Комерційна діяльність на ринку товарів та послуг: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Апопій, С. Г. Бабенко, Я. А.

Гончарук, Я. М. Антонюк, П. Ю. Балабан. – Л. : Видавництво ЛКА, 2001. – 449 с.

10. Артюшин В. І. Підприємництво у сільській місцевості у контексті подолання бідності / В. І. Артюшин, М.І. Пугачов. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2019. – 23 с.

11. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. – К.: Вид-во Ніка-Центр Ельга, 2000. – 527 с.

12. Башнянин Г. І. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в перехідній економіці України (проблеми ефективності) / Г. І. Башнянин, І. Р. Боднар, Я. С. Лапчук, О. М. Свінцов. – Львів: видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – 103 с.

13. Березін О. В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку: монографія / О. В. Березін / Полтавський ун-т споживчої кооперації України. — К. : Центр учбової літератури, 2012. – 184с.

14. Берлач Н. Зарубіжний досвід державної підтримки органічного сільського господарства / Н. Берлач // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси право. – 2022. – №4. – С. 27-30.

15. Білик Ю. Д. Становлення і розвиток сучасного продовольчого ринку в Україні / Ю. Д. Білик // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2020. – С. 177-189.

16. Білорус О. Г. Глобальна продовольча безпека: монографія / О. Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В. І. Власов / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України; ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2010. – 486с.

17. Бородіна О.М. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми: монографія / О.М. Бородіна, М.Г. Бетлій, Н.М. Головченко, С.В. Киризиук, О.В. Михайленко; ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2023. – 264 с.

18. Варченко О.М. Світовий та вітчизняний досвід регулювання ринку цукру: монографія / О.М. Варченко. – Біла Церква, 2020. – 335 с.
19. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова; Інститут економіки та прогнозування НАН України. – К., 2016. – 208 с.
20. Вступ України до СОТ: оцінка позитивних і негативних наслідків для харчової промисловості України / Л.В. Страшинська // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 18. – С. 108-110.
21. Господарюючи на українських чорноземах, споживаємо польські яблука й іспанські груші/ Офіційне повідомлення Колегії Рахункової палати від 13.07.2020 р. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16729604>.
22. Гуменюк О.О. Оцінка ефективності функціонування інфраструктури ринку продукції АПК / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка АПК. – 2023. – №3 (5). – С. 23-28.
23. Даниленко А. С. Розвиток підприємництва в АПК України: Теоретико-прикладні аспекти / А. С. Даниленко. — Л. : ІРД НАН України, 1997. — 222с.
24. Данилишин Б.М. Збільшення обсягів зовнішньої торгівлі України після вступу в СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2008/02/16/118716>.
25. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=1158-2007-%EF>.
26. Десять загальних непорозумінь системи СОТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://wto.in.ua/index.php?lang=ua&&page=1&get=15&id=50>.
27. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика: монографія / А.Д. Діброва. — К.: Формат, 2022. – 488 с.

28. Думич І.І. Важливість аграрного сектора для внутрішнього ринку агропродовольчої продукції / І. І. Думич // Вісник Львівської комерційної академії. – Серія економічна, випуск 31. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2010. - С. 156-160.

29. Єріна А.М., Пальян З.О. Теорія статистики: практикум / А. М. Єріна, З. О., Пальян. – К.: - Товариство "Знання", КОО, 1997. – 197 с.

30. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства” від 24 червня 2004 р. № 1877 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

31. Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25.06.2009 р. № 1561-VI [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

32. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

33. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р. № 400 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

34. Засади посилення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://conftiarpv.at.ua/publ/konf_20_23_zhovtnja_2011_r.

35. Звіт про проведення Шостого засідання в рамках Діалогу Україна – ЄС з аграрних питань і сільських територій (17 – 18 листопада 2009 року, м. Брюссель) [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kyiv.ua/page/?10598>.

36. Звіт про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК. – Київ: Рахункова палата України, 2009-2023 [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.

37. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник, Т.М. Мельник, Л.П. Кудирко, Ю.О. Олейніков, Т.І. Чаюн, О.В. Довгополова, В.Ю. Омельченко, Ю.М. Родіонова; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2020. – 308 с.

38. Зоря С. І. Взаємозалежність між сільським господарством та макроекономікою в Україні / Київський національний економічний ун-т. / С. І. Зоря. — К. : КНЕУ, 2005. — 216 с.

39. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2022 році [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.president.gov.ua>.

40. Ібатуллін Ш. І. Кредитна інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01 / Інститут аграрної економіки УААН. – К., 2019. – 20с.

41. Інформація за повідомленнями з країн-членів СОТ. Департамент багатосторонніх та двосторонніх торговельних угод. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <https://me.gov.ua/Documents/>.

42. Киристюк С. В. Нові виклики для аграрного сектора у світлі формування зони вільної торгівлі Україна – ЄС / С. В. Киристюк // Економіка і прогнозування. – 2022. – №1. – С. 130-141.

43. Кобута І. В. Державна політика підтримки сільського господарства згідно з вимогами світової організації торгівлі / Кабінет Міністрів України ; Національний ун-т біоресурсів і природокористування України ; НДІ економіки і менеджменту агропромислового виробництва Навчально-наукового ін-ту бізнесу. – К. : ННЦ ІАЕ, 2019. – 116с.

44. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Економіка АПК. – 2022. – №3. – С. 19-29.

45. Коваленко Ю. С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Формування та розвиток аграрного ринку: зб. наук. праць. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. – С. 47-66.

46. Концепція Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

47. Кончин В. Категорія виявленої порівняльної переваги та оцінка перспектив України на Євrorинку / В. Кончин // Журнал європейської економіки. – 2003. - № 1. – С. 135-147.

48. Кузьменко В. Економічні інтереси та циклічність розвитку світової економіки і фінансові кризи / В. Кузьменко // Інститут еволюційної економіки. – 2007. - № 3. – С. 62-74.

49. Куцик П. О. Потенційні наслідки членства України в СОТ для системи споживчої кооперації / П. О. Куцик, С. Р. Семів, В. О. Шевчук // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири: збірник наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів: Львівська комерційна академія, 2010. – С. 131-138.

50. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним директором Європейської Комісії «Сільське господарство і розвиток сільської місцевості» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?8100>.

51. Міністерству аграрної політики не до науки. Офіційне повідомлення Колегії Рахункової палати від 29.04.2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727241>.

52. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / С.В. Майстро; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Х.: ХРІДУ, 2021. – 240 с.
53. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
54. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / І. Дзюб (пер.). – К. : Основи, 2000. – 198с.
55. Онегіна В.М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників: Моногр. / В.М. Онегіна. – К.: ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2019. – 590 с.
56. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: У 4 ч. / Інститут аграрної економіки УААН / П. Т. Саблук (ред.). – К., 2022. Ч. 4 : Ціноутворення, інфраструктура аграрного ринку та виробничий потенціал в АПК. – К., 2022. – 246с.
57. Осташко Т.О. Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку / Т.О. Осташко. – К.: Ін-т економіки та прогнозування, 2006. – 56 с.
58. Панорама аграрного сектора України 2012 / За ред. Ю.Ф.Мельника. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2013. – 72 с.
59. Панорама аграрного сектора України 2013 / За ред. М. Присяжнюка. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2014. – 80 с.
60. Пасхавер Б. Й. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / Б. Й. Пасхавер (ред.). – К., 2009. – 432с.
61. Пашинська Н. М. Транспортна інфраструктура – важливий чинник розвитку АПК України в умовах ринкових перетворень / Н. М. Пашинська // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія : Географія. – 2022. – Вип. 7. – С. 152–159.

62. Портер М. Е. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер, А. Олійник (пер.з англ.), Р. Скільський (пер.з англ.). – К. : Основи, 1998. – 390с.
63. Портер М. Конкуренція / М. Портер: Пер. з англ. – К.: Генеза, 2002. – 495 с.
64. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 № 562 «Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
65. Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку: наук. доп. / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт, В.Е. Лір, В.В. Венгер, Л.Ю. Волощенко; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2012. – 102 с.
66. Прокопенко О. В. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / О. В. Прокопенко, В. Ю. Школа, О. О. Дегтяренко, С. М. Махнуша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
67. Ринок продовольства України в аспектах СОТ: Моногр. / М.І. Долішній, В.І. Топіха, В.В. Булюк, В.А. Романова; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2006. – 222 с.
68. Розвиток та підвищення ефективності інфраструктури регіонального ринку аграрної продукції: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / І.Г. Гуров; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2010. – 19 с.
69. Саблук П. Т. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / П. Т. Саблук (ред.), В. В. Юрчишин (ред.), І. І. Лукінов та ін. – К., 2006. – 664 с.
70. Саблук П. Т. Внутрішньогосподарські організаційно-економічні механізми забезпечення прибутковості аграрних підприємств / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, Ю. С. Коваленко, І. Ф. Баланюк, Л. І. Березка / Інститут аграрної економіки УААН. – К. : ІАЕ УААН, 2009. – 205с.

71. Саблук П. Т., Малік М. Й., Валентинов В. Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов / Інститут аграрної економіки. – К. : Видавництво Інституту аграрної економіки, 2023. – 294 с.
72. Саблук П. Т. Підприємництво в аграрній сфері економіки / П. Т. Саблук (ред.), М. Й. Малік (ред.). – 2. вид., доп. і перероб. – К., 2019. – 514с.
73. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку: монографія / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / М.А. Хвесик (ред.), М.А. Лисецький (ред.). – К. : РВПС України НАН України, 2021. – 216с.
74. Сільськогосподарський простір України: проблеми соціально-економічного розвитку / За ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2023. – 75 с.
75. Скрипник А.В. Розвиток українського АПК у світлі глобальних тенденцій / А.В Скрипник // Економіка АПК. – 2013. - № 9. – С. 140-146.
76. Список акредитованих товарних бірж, що входять до Асоціації аграрних бірж України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.sabu.org.ua/trustexchange/>.
77. Становлення та ефективний розвиток регіонального ринку аграрної продукції: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 [Електронний ресурс] / А.В. Бурковська; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки" УААН. – К., 2022. – 22 с.
78. Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
79. Статистична інформація Міністерства аграрної політики України [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://minagro.gov.ua>.
80. Статистичне прогнозування кон'юнктури аграрного ринку в Україні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.10 [Електронний ресурс] / О.С. Корепанов; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2009. – 20 с.

81. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом Європейської інтеграції” / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
82. Супіханов Б.К. Розвиток ринків аграрної продукції: монографія / Б.К. Супіханов; Ін-т аграр. економіки УААН. — 2-ге вид., доповн. та переробл. – К., 2023. – 530 с.
83. Точилін В. О. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / НАН України; Інститут економіки та прогнозування / В. О. Точилін (ред.). – К. : [Експрес], 2009. – 637с.
84. Трегобчук В. М. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доповідь / Інститут економіки та прогнозування НАН України / В.М. Трегобчук (ред.), Б.Й. Пасхавер (ред.). – К. : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2007. – 259 с.
85. Угода про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством і Україною, затверджена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=40298.
86. Угода про сільське господарство від 15.04.1994 р. / СОТ [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=981_005.
87. Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо формування і функціонування аграрного ринку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/.
88. Фещенко Н.М. Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарського товаровиробництва // Агроінком. – 2022. – № 3-4. – С. 10-12.
89. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.

90. Флейчук М. І. Дослідження ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів України та країн ЦСЄ в контексті формування політики розвитку аграрного сектору економіки / М.І. Флейчук, Г.Я. Антонюк // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : [сб. науч. труд.]. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 533-541.

91. Формування і розвиток ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / В.Т. Дудар; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2009. – 20 с.

92. Чернюк Л. Г. Виробнича інфраструктура АПК України: стан та перспективи розвитку / Л.Г. Чернюк, Л.С. Антоньєва, І.М. Щедрова, М.П. Нікітюк, Н.Ю. Майстренко/ НАН України ; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : РВПС, 2022. – 101с.

93. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2021. – 480с.

94. Шпичак О. М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України / О.М. Шпичак (ред.). – К., 2000. – 585с.

95. Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами - витрати, ціни, ефективність: монографія / О. М. Шпичак, І. В. Свиноус. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2010. – 300 с.

96. Шубін О. О. Інфраструктура товарного ринку: продовольчі товари: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.О. Шубін (ред.), О.М. Азарян, І.А. Ангеліна, О.Г. Бровко, О.В. Булгакова / ДонНУЕТ ім. Михайла Туган-Барановського (ред.). – К. : Знання, 2010. – 565с.

97. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси / В. В. Юрчишин / НАН України; ІЕП. – К. : Наукова думка, 2018. – 367с.

98. Яворська Т.І. Тенденції державної підтримки сільського господарства Польщі / Т. І. Яворська // Економіка АПК. – 2021. – № 4. – С.166-174.

99. *Agricultural Ukraine* / В. В. Болгов (авт.-упоряд.). — К. : Новий світ, 2022. — 318 с.
100. Food and agriculture organization of the United Nations [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <http://fao.org>.
101. *World Tarrifs Profile 2008-2023*. — Geneve: World Trade Organization, 2022. — 384 p.
102. *Agrarian EU Politic* [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: http://ec.europa.eu/comm/agrarianpolicy/reg/index_en.htm.
103. *Europe agreement // European Comission* [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: www.ec.europa.eu.
104. European Commission (2023). *Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, Programming Period 2014-2023, Monitoring and Evaluation of European Cohesion Policy, European Social Fund*.
105. *European Statistical Recovery Dashboard* [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <https://www.ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
106. OECD (2023), *OECD Economic Surveys. European Union* [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: www.oecd.org.
107. *Treaty on European Union*. — Council of the European Communities. Commission of the European Communities [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: https://www.europa.eu/europeanunion/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.
108. *World Bank Indicators* [Електронний ресурс]. — Спосіб доступу: <https://www.data.worldbank.org/indicator>.